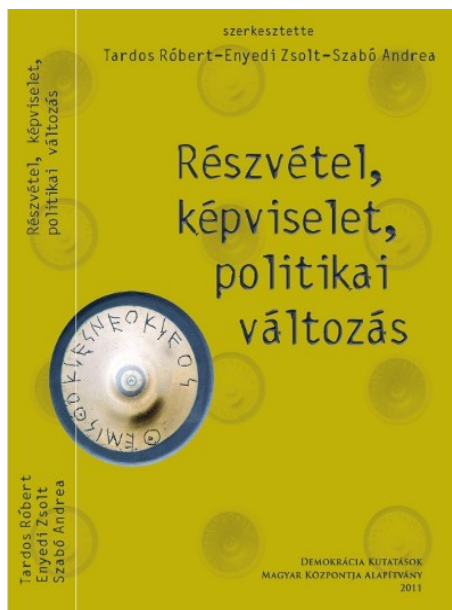

Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Érdekképviselet és a pártok társadalmi beágyazottsága*

Megjelent: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.):
Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: Demokrácia Kutatások
Magyar Központja Alapítvány, 2011, 159-210. p.

Forrás: <http://www.valasztaskutatas.hu>

Angelusz Róbert–Tardos Róbert

ÉRDEKKÉPVISELET ÉS A PÁRTOK TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁGA

BEVEZETŐ (EMLÉKEZŐ) SZÉLJEGYZETEK¹

Ez az írás az Angelusz Róberttel írt utolsó közös munkáink részeként a kötetben szereplő két tanulmány egyike. Bár terveztük, hogy az elsődleges feldolgozást további empirikus adalékokkal és a kérdéskör szociológiai és politikatudományi irodalmának részletesebb feldolgozásával egészítjük majd ki, a további munka végzetes megszakadása erre együttesen már nem adott módot, és kegyeleti, tartalmi okok is legfeljebb csak igen részleges pótlólagos megvalósítását teszik lehetővé. Mivel a téma konceptuális kereteit közösen dolgoztuk ki, s az eredmények feldolgozását is együttesen végeztük, egy-két apróbb stílári korrekción túl az eredeti anyag jelentősebb módosítása már túlmenne a posztumusz jelleg által megszabott lehetőségeken. De ha ettől eltekintenénk is, az is a jelentősebb tartalmi átalakítás ellen szól, hogy a longitudinális panelvizsgálat 2010 tavaszára tervezett utolsó hulláma helyett végül csak szűkebb keretek közti keresztmetszet-felvételre kerülhetett sor, amely az alapul szolgáló időigényes kérdéssorozatot nem tartalmazhatta.²

Egy személyben szerzőként/társszerzőként és szerkesztőként kétségkívül nem könnyű ebben a helyzetben elfogulatlan és autentikus megoldást találni. A szerkesztőség tagjaival mindenesetre egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy a szerzői intenciót legautentikusabb módon az eredeti anyag megőrzése jelenítheti meg a tanulmány fő szövegtörzsén belül. Ezt legfeljebb egy olyan rövid bevezető egészítheti ki – mint a jelen szövegben –, amely mindössze a kutatási előzmények, a szakirodalmi háttér egészen szűkre szabott körvonalazására és az eredményeknek a vizsgálatot követő aktuális fejlemények fényében történő értelmezésére terjed ki.

Angelusz Róbert a közvélemény, közgondolkodás alakulásában mindig is meghatározó jelentőséget tulajdonított a társadalmi látásviszonyok, a tisztánlátás és az optikai csalódások, valamint – különös tekintettel a korlátozott

¹ Az általam írt bevezetéstől, a hivatkozások összeállításától és néhány apróbb stílári módosítástól eltekintve a tanulmány egésze Angelusz Róberttel közös szöveg – *T. R.*

² Így a pártszerkezetben az utolsó néhány év alatt lezajlott jelentős átalakulást, a kisebb pártok között az SZDSZ és az MDF háttérbe szorulása, illetve a Jobbik és az LMP felfutása sem tükröződhet a felvétel erre vonatkozó anyagában.

nyilvánosság viszonyaira – a burkolt véleménynyilvánítás, a latencia kérdésköreinek (Angelusz 2000); olyan témáknak tehát, amelyek alakulására a demokratikus intézményrendszer 1990 utáni plurális kiépülése alapvető befolyással volt. Azonban a nyolcvanas évek második felétől együttesen végzett, a kulturális-interakciós rétegződést feltérképező vizsgálatsorozatunk (Angelusz–Tardos 1991) is több olyan elemet tartalmazott – így személyes kapcsolathálózati és csoportidentifikációs, ideológiai orientációs vonatkozásokban –, amelyeknek új viszonyok közötti folytatása közvetlen kihívást rejtett magában. Kutatásaink kilencvenes évekbeli újabb hulláma során a többpárti viszonyok közti politikai tagolódásról, közéleti részvételtől s mindennek *networkszerű*, illetve átfogóbb orientációs sémákba, értékkeretekbe való beágyazódásairól végeztünk egyedi – vagy ha a lehetőségek engedték, panel-szerű – kérdőíves vizsgálatokat, a mérőeszközök, az alkalmazott kérdéskövek ismételt alkalmazásával, az eredmények idősor jellegű kumulálásával az előbbi esetben is longitudinális kiterjesztésre törekedve.³ A politikai tagolódással kapcsolatos irodalmat tanulmányozva viszonylag hamar szembetűnt, hogy míg a szociológiai megközelítések viszonylag tartós figyelmet tulajdonítottak a pártkötődések és -aktivitás háttérmozzanatai közt a makrocsoportviszonylatoknak,⁴ a kommunikációs fókuszú megközelítések újabb áramlatai – a meghatározó politikai erők, pártok fokozódóan univerzalisztikus törekvéseitől sem függetlenül – már inkább mellőzték ezeket a partikuláris-ként is felfogható, csoportfókuszú képviseleti vonatkozásokat.⁵ Ahogy a politikai tagolódásra vonatkozó elemzéseink is megkülönböztetett figyelmet fordítottak a különböző típusú erőforrások – erősebb vagy halványabb – differenciáló szerepére,⁶ úgy a politikai erők közönségkapcsolatait, társadalmi beágyazottságát illetően is jelentős szerepet tulajdonítottunk egyes társadalmi csoportokhoz fűződő viszonyuknak s a választók meghatározott szegmenseivel kialakult kontaktus, továbbá az arról alkotott kép értelmében vett érdek-képviseleti hatékonyságuknak. A mérőműszer-kérdéssorozatban szereplő társadalmi csoportok, rétegek együttese bizonyos fokig változott az idők során – ahogyan ezek társadalmi súlya és a politikai erők szempontjára

³ Ezek sorában a Magyar Közvélemény-kutató Intézet, majd az MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoportja, illetve a (Szonda) Ipsos vizsgálatait által nyújtott lehetőségek emelhetők ki.

⁴ Így a politikai szociológia hazai irodalmán belül is Kolosi–Szelényi–Szelényi–Western (1991). A kapcsolathálózati megközelítések viszonylag korai hullámából az elit/közösség interfész s ezen belül a pártok intézményrendszeren belüli szerepéről a ma már klasszikusnak számító Laumann–Pappi-munka (1976) emelhető ki.

⁵ De például a politológiai irodalmon belül a képviselet témájával foglalkozó jelentős áramlat figyelme kiterjedt erre a kérdéskörré is (így Converse–Pierce 1986 vagy egy nemzetközibb szintű rész-egész viszonylatban Schmitt–Thomassen 1999).

⁶ Angelusz–Tardos (2000), különösen az I.1. és I.2. fejezet. A hazai helyzetkép újabb vonásairól nemzetközi keretek közt e kötetben lásd Knutsen 2011.

ból vett stratégiai szerepük is módosult a pártstruktúra átalakulásaival –,⁷ azonban folyamatosan fennmaradt a törzskategóriáknak egy olyan köre, amely lehetővé tette az idősoros összevetéseket. Bár már a kilencvenes években az eredmények aránylag jelentős együttese gyűlt össze az idevonatkozó kérdésblokk ismételt alkalmazása nyomán, s ezek jól értelmezhető összefüggést mutattak egyes pártok választói erőterében elfoglalt pozíciójával, erősödésével vagy éppen gyengülésével, akkor még nem tudunk sort keríteni ezek tanulmányoszerű publikálására. A DKMKA Magyar Választáskutatási Program panelszerű longitudinális felvételsorozatának 2009-es állomása s az adott időpontban nem kevésbé aktuális kérdésblokk újbóli alkalmazása teremtett azután ilyen alkalmat.⁸ Mint a következőkben bemutatott elemzések bizonyíthatják, már a 2009-es helyzetkép megelőlegezte a későbbi szavazói preferenciákat – nem csupán az európai parlamenti választást illetően, amelyet a felvétel közvetlenül előzött meg, hanem az alapvető politikai átrendeződéseket eredményező 2010-es országgyűlési és önkormányzati választásokat tekintve is.⁹

Bár ezeknek a széljegyzeteknek az emlékező jellege alapján nem alkalmas további megközelítések, más jellegű eredmények komolyabb tárgyalására, röviden indokolt megemlíteni, hogy az MVP Részvétel és képviselet projekt 2010-es állomásain, további programjain belül került sor olyan felvételre, amelynek egyes elemei a jelen érdek-képviseleti keretben is jól értelmezhetőek. A parlamenti választás alkalmával a képviselőjelöltek s részben a megválasztott képviselők körében lezajlott felvétel egyebek közt arról a kérdésről is képet adott, hogy a politikai elit e jelentékeny csoportjának tagjai milyen jelentőséget tulajdonítanak képviseleti küldetésükön belül az univerzális és az inkább hagyományos, csoportokhoz, helyi közösségekhez fűződő mozzanatoknak. Az idevágó eredmények¹⁰ jelentős eltérésekre utalnak e tekintetben a politikai elit különböző szegmensein belül, így a képviselő-testületbe való

⁷ Hozzátehető mindehhez – ahogyan a legutóbbi időszakra vonatkozóan a Függelék szerkezeti elemzést nyújtó *II.1. táblázata* is jelzi –, hogy a kategóriák együttesére vonatkozó választásokat mindvégig strukturálta – különböző kiindulópontokból – egy fent/lent, bent/kint vagy ők/mi jellegű csoportidentifikációs séma az ezzel kapcsolatos közgondolkodásban.

⁸ A felvétel a DKMKA MVP Részvétel és képviselet projektje keretében (lásd fent, az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus égisze alatt) a Medián, a Szonda Ipsos és a Tárki lebonyolításában három almintán, összesen mintegy 3000 fős almintán folyt le, amelynek valamivel több mint a fele a 2009-ben indult országos reprezentatív vizsgálat erre vállalkozó megkérdezettjeinek panelszerű megkeresésén és ismételt megkérdezésén, a kieső rész pótlása, további mintegy másfél ezer interjú pedig az eredeti mintakeretből (úgynevezett véletlen sétás módszer segítségével) kiinduló, településenként meghatározott számú cím megkereséséből adódott.

⁹ A 2009-es felvétel során olyan új tematikus együttesek, kérdésblokkok is hozzájárultak az aktuális jelenségek és kibontakozó folyamatok értelmezéséhez, mint a gazdasági válságtudat, közbiztonság- és általános biztonságérzet, az 1990 óta fennálló berendezkedéssel kapcsolatos rendszerkritika és a politikai radikalizmus orientációs elemei.

¹⁰ Erről e kötetben belül részletesebben: Papp 2011, illetve Enyedi 2011.

bekerüléstől, ott az egyéni választókerületi vagy területi/országos listás pozíciótól függően (nem utolsósorban az általánosabb jellegű reprezentáció szempontjai és a parciálisabbnak tekintett lokális vagy csoportképviseléssel szembeni súlyát illetően). Ahogyan a kapcsolathálózati megközelítés terén az erős és gyenge kötések viszonylagos hatékonysága komoly elméleti viták tárgya – legfeljebb a kontaktusok egyoldalú összetételének hátrányait illetően beszélhetünk egyetértésről –, a politikai erők lokális vagy inkább globális, csoportfókuszú vagy inkább általános társadalmi beágyazottságáról is eltérnek a felfogások. A kutatási eredmények azt valószínűsítik, hogy a meghatározó hazai pártok kisebb vagy nagyobb mértékben elmaradnak az ilyen vonatkozásban optimális arányoktól. A rendelkezésre álló elemzés tartalmi alapvonalához csak lazábban illeszkedő, részletesebb kifejtése ezen a helyen azonban már nem volna helyénvaló. Mint ahogyan az újabb vizsgálati elemeknek az alapanyagba történő integrálása vagy esetleg mindezen túlmenően a pártok érdekképviselési, közönségkapcsolati koncepciói, törekvések intenzitásának, egyéb lenyomatainak az értelmezési keretbe való bevonása is túlmenne a tanulmány fentiekben jelzett keretein.¹¹ Meglehet, már az eddigiek is hosszabbra nyúltak a kelleténél, hiszen Angelusz Róberttel közös elemzéseink, a következőkben bemutatandó – még 2009 őszéről való – megállapításaink remélhetőleg önmagukért beszélnek.

AZ ALAPEREDMÉNYEK 2009-BEN ÉS IDŐBELI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN

Míg a pártok kialakulása és működése hagyományosan a nagyobb társadalmi képződmények – osztályok, rétegek, különböző etnikai, vallási stb. csoportok – képviselésére épült és beágyazottságuk alapvetően ezekhez a társadalmi bázisokhoz kapcsolódott, az elmúlt évtizedekben mindez jelentős átalakuláson ment keresztül. Nem csupán a globalizációs és individualizációs tendenciák gyengítették e kötelékeket, hanem azok a befolyásos elméleti, de a politikai gyakorlat szempontjából sem hatástalan megközelítések is, amelyek a jelzett tendenciákat sok tekintetben meg is előlegezve az osztálypártok visszaszorulását s helyükben a néppárti jelleggel, az érdekképviselés helyett az értékplatformok felmutatásának szerepét hangsúlyozták. Mindez a pártok közti versengést is más szintre emelte, hiszen amíg korábban elsősorban a bázis kultivációja és megőrzése állt előtérben – mondhatnánk, kinek-kinek a saját közegében, terepén –, addig az új felfogás alapján az egész pályán megélnéült a küzdelem minden egyes szavazóért. A modern kampányok szemlélete, eszközrendszere, a médiakommunikáció felértékelődése

¹¹ Így a különböző pártok honlapján nyomon követhető az egyes társadalmi szegmensekre fókuszáló tagozatok együttese, ezek tevékenységének többé vagy kevésbé intenzív jellege (például az elérhető bejegyzések alapján a legutolsó időszakban kifejtett aktivitásuk).

már teljesen ehhez az új megközelítési irányhoz igazodott, egyben az ideológiai-politikai rivalizálás élesedéséhez is hozzájárulva.

A szóban forgó új fejlemények, az érdekpártok felől a véleménypártok felé való átmenet a pártrendszerek társadalmi-politikai integratív szerepében is változást eredményeztek. Míg korábban a pártok által vállalt csoport-képviselési funkció többé-kevésbé szerves kapcsolatot teremtett a társadalmi és a politikai tagolódás közben, utóbbi most sok tekintetben levált az előbbiről, azt a benyomást keltve, hogy lényegében különböző szerveződésekéről van szó. A politikai intézményrendszerekkel szemben többé-kevésbé általánosan, ha nem is hasonló intenzitással megjelenő kritikus megnyilvánulások, a rossz közérzet kifejeződései s nem utolsósorban a választási részvétel szintén meglehetősen általános csökkenése egyben az említett integratív szerep új körülmények közti működésének megoldatlanságát sugallják. Az a gyakorta megjelenő elégedetlenség, hogy „nincs igazán különbség a pártok közt”, „minden mással foglalkoznak, csak a mi problémáinkkal nem”, maga is egyfajta lenyomata ennek a sok helyen megjelenő politikai frusztrációnak. Mivel a jelen kutatás alaptémája a Részvétel és képviselet kérdéskörében maga is a szindróma különböző elemeit érinti, indokolt annak részletesebb vizsgálata is, hogy mindez hogyan tükröződik a választók percepcióiban, hogyan értékelik a pártok ilyen teljesítményét, vagy más oldalról: mennyire látják lefedve saját – illetve a magukhoz közeli társadalmi nagycsoportok – érdekeik képviseletét. Ezen az egyszerű leíráson túl azt is vizsgálni fogjuk, hogy az itt megfigyelt álláspontoknak vannak-e különböző attitűdjellegű, illetve viselkedési konzekvenciái. Amennyiben ilyeneket tapasztalunk, ez maga is a kérdés jelentőségét húzhatja alá.

Kérdésfeltevésünk nem minden előzmény nélküli, azonban kérdéseink az elmúlt időszakban korántsem álltak a politikai közgondolkodás kutatásának homlokterében, s ezt alighanem a jelzett szemléleti orientáció is motiválhatta. Vizsgálatsorozatunk idei második panelhulláma a szóban forgó kiegészítéssel részben ezt a hiányt is igyekezett pótolni.

Mielőtt a konkrét részletekre, az alkalmazott mérőműszere és az eredmények bemutatására térnénk, rövid megjegyzés indokolt a címben foglalt társadalmi beágyazottság fogalomról. Ha a kapcsolathálózati megközelítés közvetlen alkalmazásáról e téma kapcsán nem is beszélhetünk, a kérdés áttételesen mégis magába foglalja a pártok társadalmi kapcsolatrendszerének, a bázisukhoz és tágabb közönségükhöz fűződő szorosabb vagy lazább szálak s egészében véve a szélesebb értelemben vett társadalmi tőke összefüggéseit. Ilyen összefüggésben a szóban forgó vizsgálódás mintegy kiegészíti a felvétele sorozat közvetlenebb módon politikai *network* vonatkozású témaköreit.

A Függelék részletesen tartalmazza a konkrét kérdéssorozatot, benne a bevont társadalmi-demográfiai csoportokkal. Ez utóbbiak kiválasztását egészében véve három szempont határozta meg:

1. Mivel maga a mérőműszer-alapelem korábbi vizsgálatokra épült,¹² célszerű volt legalább részleges időbeli összehasonlíthatóságot biztosítani annak csoportelemeivel.
2. Részben az eltelt időszak tapasztalatait is figyelembe véve, indokoltnak tűnt az aktuális hazai pártpaletta releváns célcsoportjainak kiegészítése.
3. Az óhatatlan területi korlát részben a korábban, részben a többé-kevésbé aktuálisan is releváns mozzanatok szűkítésére készített (persze, ha ez a korlát nem létezne és bővebb listával dolgozhattunk volna, sem állíthatnánk teljes bizonyossággal a szociodemográfiai térkép egyenletes lefedését). Mindenesetre a végül bevont 11 kategória nem csupán a társadalmi szerkezet vertikális, hanem bizonyos fokig horizontális összetevőinek, s utóbbiak közt bizonyos állampolgári (kisebbségi, nemzetiségi) vonatkozásainak megközelítését is lehetővé tette. Ki kell térni a bevont pártokra is, amelyeknél persze az utóbbi szempont, az alapkérdés még elfogadható számú megismétlése és a korábbiakhoz hasonlóan ennek négyre korlátozása szintén szerepet játszott, de ehhez tartalmi megfontolások is járultak. Míg a 2006-os választáson önálló pártként indult és bekerült, korábbi politikai szerepük alapján is széles körben ismert négy párt (MSZP, Fidesz, SZDSZ, MDF) bevonása – még ha esetenként már nem is a korábbi súlyukkal jelennek meg – indokoltnak tűnt, a parlamentben ugyan helyet foglaló, de önálló politikai erőként a tapasztalatok (így a pártpreferencia-vizsgálatok tanúsága) szerint a közvéleményben csak korlátozottan megjelenő KDNP-t illetően ez már kevésbé volt elmondható, míg a 2009-es felvétel idején már feltörekvőben lévő, de társadalmi-politikai profilját a nagyközönség felé még csak néhány kiemelt ügy mentén felmutató Jobbik esetében a válaszadók java része esetében a tapasztalati háttér is kevésnek bizonyulhatott volna az adott kérdésben (egyszerűbb kérdések, így például a rokonszenvelenszenv hőmérő esetében már ez utóbbi párt bevonására is sor kerülhetett). A következő tábla a 11 csoportra és a négy bevont pártra s ez utóbbiak alapján számított átlagos értékre vonatkozóan a szóban forgó vizsgálódás alaperedményeit tartalmazza. Az ötfokú (az iskolai osztályzatoknak megfelelően 5–1 skálán történt) értékelés könnyebb kezelhetőségét szolgálja a százfokú skálára történő transzponálása (ahol egy adott viszonylatban a legalacsonyabb, mindenkinél 1-es osztályzat 0, a legmagasabb, mindenkinél 5-ös értékelés 100 indexpontot jelent). A szemléletes áttekintést könnyítheti valamennyi párt és az összesített eredmények esetében is a rangsorok külön-külön történő megjelenése is. Mivel a pártok egy részénél egészében alacsonyabb, másutt magasabb értékelések adódtak, könnyen előfordulhat, hogy viszonylag alacsony pontszámhoz is egy-egy esetben magasabb rangsorbeli pozíció társul. Így a rangsorok külön történő feltüntetése az egyes pártok érdek-képviselési/beágyazottsági profiljának világosabb körvonalazásához is hozzájárulhat.

¹² A kérdéssorozat 1991–1998 között a Szonda Ipsos több felvételében, kisebb változtatásokkal megismételt formában.

1. TÁBLÁZAT

Négy vezető parlamenti párt érdek-képviselői tevékenységének megítélése 11 társadalmi-demográfiai csoport szerint

(N = 2000 fő, válaszadói értékelés 5–1, az iskolai osztályzatnak megfelelően, észlelt érdek-képviselői index 0–100, 0, ha mind 1, 100, ha mind 5)

Társadalmi-demográfiai csoportok mint értékelési vonatkozások	MSZP		Fidesz		SZDSZ		MDF		ÁTLAG (A–D párt alakjában)	
	Index-pontszám	Rang-sor	Index-pontszám	Rang-sor	Index-pontszám	Rang-sor	Index-pontszám	Rang-sor	Index-pontszám	Rang-sor
Értelmség	49,2	2.	60,6	3.	54,5	2.	52,0	2.	54,1	2.
Munkások	30,0	7.	47,2	10.	27,6	9.	32,7	9.	34,4	10.
Vállalkozók	39,2	4–5.	57,2	5.	44,3	3.	44,0	3.	46,2	3.
Bérből és fizetésből élők	28,5	9.	49,5	8.	29,0	7.	34,5	6.	35,4	9.
Fiatalok	28,0	10.	59,2	4.	31,5	6.	34,1	7–8.	38,2	7.
Idősek, nyugdíjasok	32,9	6.	48,6	9.	28,4	8.	34,1	7–8.	36,0	8.
Társadalmi elit, vezető rétegek	67,9	1.	62,6	2.	62,7	1.	56,5	1.	62,4	1.
Középrétegek	39,2	4–5.	53,9	6.	37,1	4.	43,9	4.	43,5	4.
Alsó rétegek, szegények	25,7	11.	45,2	11.	25,3	11.	29,4	11.	31,4	11.

AZ 1. TÁBLÁZAT FOLYTATÁSA

Társadalmi- demográfiai csoportok mint értékelési vonalvezetések	MSZP		Fidesz		SZDSZ		MDF		ÁTLAG (A-Dpárt alapján)	
	Indexpont- szám	Rang- sor	Indexpont- szám	Rang- sor	Indexpont- szám	Rang- sor	Indexpont- szám	Rang- sor	Indexpont- szám	Rang- sor
Kisebbségek, köztük a cigánytörzs népessége	39,8	3.	50,8	7.	36,8	5.	32,1	10.	39,9	5.
A határon túli magyarok	29,1	8.	64,5	1.	27,4	10.	37,8	5.	39,7	6.

Az 1. táblázatbeli kiemelések több fontos tendenciára hívják fel a figyelmet. Mivel bizonyos jellegzetességek közösek a bevont pártok esetében – ennek részleteire még kitérünk –, az alapminta első olvasásra legközvetlenebbül a táblázat utolsó oszlopában az átlagos indexértékek alapján tekinthető át. Világosan kivehető, mind a rangsorbeli két felső, mind a két alsó hely tekintetében csaknem teljes a pártok közti egyöntetűség. Bár erre vonatkozóan a vizsgálat adataiból (a magukat az egyes csoportokkal azonosítók státuszjellegzetességei alapján) is felvonultathatnánk közvetlen háttérjellemzőket, magukból a vonatkoztatási kategóriák viszonylag pregnáns szemantikai tartalmából is arra következtethetünk, hogy a válaszadók egészére olyan értékelési minta volt jellemző, amely a magasabb státuszszintek, ezen belül különösen a társadalmi elit, vezető rétegek érdekeinek egészében erőteljesebb, az alacsonyabb státuszszintek, ezen belül az alsó rétegek, szegények, a munkások (és csak kissé feljebb a bérből és fizetésből élők és az idősek, nyugdíjasok) érdekeinek mérsékeltébb képviseletét látja megvalósulni a pártok részéről. (Míg az előbbi esetben az értékelés az iskolai jegyeknek megfelelően valahol a közepes és jó, az utóbbi esetekben kevéssel az elégséges fölötti mezőnyt fedi le.)

A Függelék 2. táblázata mutatja be azt a rangkorrelációs mátrixtáblázatot, amely a szóban forgó értékelési profilok pártok közti összefüggéseiről ad képet. Bár az összevetés alapjául szolgáló tételek viszonylag alacsony száma igen magas, 0,6-es szintet igényel a (,05-os szinten) szignifikáns kapcsolat kimutatásához, s ilyenekkel az MSZP és SZDSZ, az MDF és SZDSZ, az MDF és Fidesz, végül az MSZP és MDF viszonylatában találkozhatunk, még az MSZP és Fidesz között is 0,4 fölötti ez az érték, a profilhasonlóságot jelző pozitív előjellel. Ehhez képest két olyan tétel adódott, a kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség, illetve a határon túli magyarok kategóriáié, amelyek esetében jelentős rangsorbeli eltérést találtunk a pártok kirajzolódó profiljában: míg az előbbieknél az MSZP és az SZDSZ, az utóbbi esetben a Fidesz és valamelyest az MDF irányában. Míg tehát a többé-kevésbé közvetlenül a vertikális viszonylatokhoz kapcsolódóan az érdek-képviseleti gyakorlat hagyományos terepén a közvélemény aránylag mérsékelt különbségeket észlel a politikai erők közt, erőteljesebben jelennek meg ezek az eltérések az inkább értékvezérelt, szimbolikus vonatkozások által sűrűbben átszőtt területeken.

Mint a táblázatból kiderül, a pártok jelenlegi általános megítélése többé-kevésbé kivétel érdek-képviseleti tevékenységükre is (ami nem jelenti azt, hogy oksági tekintetben csupán egyirányú összefüggést feltételezünk). Így csaknem valamennyi vonatkozásban az MSZP, illetve az SZDSZ kapta a legalacsonyabb, a Fidesz a legmagasabb értékeléseket. A dőlt vastag kiemelés az MSZP-nél a társadalmi elit, vezető rétegek kategóriája esetében az egyetlen ellenkező előjelű eltérés, ahol viszont a szóban forgó kiemelés legalábbis

olyan megítélésbeli ambivalenciát rejt magában, amelyet további elemzéseink is jeleznek.

Bár a kötet jellegének megfelelően ebben a fejezetben sem törekszünk mélyebb szerkezetfeltáró elemzésekre, a kérdéssorozat önmagában is komplex jellege – nem utolsósorban a könnyebb áttekintés és a világosabb értelmezés érdekében – mégis szükségessé tesz néhány szerkezetfeltáró elemzést. Így a fentiek fényében sem érdektelen az a kérdés, hogy milyen mintázatba szerveződnek az egyes értékelések részben az egyes pártok, részben a különböző vonatkozási csoportok, társadalmi-kategóriák alapján. A Függelék 1. táblázata mindkét szempontot illetően felvilágosít. A főkomponens-elemzés alapján kiemelt első három dimenzió közül kettő (az első kettő) világosan elkülöníti a bizonyos vonatkozásokban ma is működő – lazábban értelmezett – koalícióval, az MSZP-vel, az SZDSZ-szel s az azt bizonyos vonatkozásokban támogató MDF-fel kapcsolatos értékelések zömét, szemben a második dimenzió önmagában szereplő Fidesszel kapcsolatos értékelésekkel. Részben a harmadik dimenzió megléte és jellege, részben az első két komponensen is az egyes kategóriák eltérő súlya az értékelésbeli szerveződés vonatkozási csoportok szerint eltérő jegyeit fejezi ki. Míg az alsóbb státuszszintekhez kapcsolódó társadalmi csoportok (mint az alsó rétegek, szegények, a bérből és fizetésből élők, a munkások), illetve az olyan demográfiai csoportok, mint a fiatalok vagy az idősek, nyugdíjasok esetében koherens az értékelések pozitív vagy negatív iránya, ilyen értelemben a pártok megítélésének elismerő vagy bíráló jellege, a másik póluson az ezekhez képest (a harmadik dimenzió) külön megjelenő értékelések az elit, vezető kategóriához kapcsolódóan már minimum vegyes felhangot tartalmaznak (azaz az itt megjelenő magasabb értékelések nem okvetlenül az elismerés jelei). Részben (az első dimenzióhoz képest többnyire mérsékeltebb súllyal) ez utóbbi dimenzióhoz kapcsolódnak olyan további, a magasabb státuszszintekkel kapcsolatos kategóriák, mint az értelmiség, a vállalkozók és a középrétegek is, ami itt szintén az értékelési ambivalencia bizonyos megjelenésére utal, s valamelyest (főként az első dimenzió elfoglalt alacsonyabb súlyai alapján) ehhez az együtteshez kapcsolódik a kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség kérdéssorozatban szereplő kategóriája is. Mindezt némiképp leegyszerűsítve fejezi ki a Függelék 3. táblázatában szereplő – a négy pártra aggregált átlagadatokból, tehát a fentinel durvább adatbázisból kiinduló – további főkomponens-elemzés, amely két csoportot, az elit, vezető rétegek, illetve a kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség kategóriáját különíti el az elemzésben szereplő további kilenctől a pártok érdek-képviselési értékelése szerinti rajzolat alapján. A két oldalról egészében egybecsengő elemzések megerősítik azt a benyomást, hogy míg az alacsonyabb státuszszintek képviseléséhez kapcsolódó, többé-kevésbé egységesen alacsony értékelések kritikai elemet hordoznak magukban, a magasabb státuszszintekhez kapcsolódó magasabb

értékelési pontszámok sem tekinthetők egyértelműen elismerő mozzanatokként.

A kutatási előzmények megléte olyan lehetőséget rejt magában, amelyet az eredmények értelmezéséhez, háttérének felrajzolásához indokolt felhasználni. Az említett kilencvenes évekbeli felvételek közül két olyat látszott célszerűnek kiemelni, amelyekre a mostanihoz hasonlóan egy-egy választás előtti évben, 1993-ban, illetve (egy-egy egymást követő őszi és kora tavaszi felvétel felhasználásával) 1997–1998-ban került sor. Az akkori vizsgálat hat olyan társadalmi-demográfiai csoportot tartalmazott, amelyek a mostani eredményekhez összehasonlítással szolgálhatnak (két kisebb eltérést ezek megfogalmazásában a táblázat alján külön jelzünk), s amelyek közül négy valamennyi alkalommal megjelent a kérdéssorozatban. A mostani négy párt közül három mindvégig szerepelt e kérdéssorozatokban, a Fidesz bevonására csak a második parlamenti ciklus alkalmával került sor. Az időbeli tendenciák áttekintését a táblázat alján megkönnyíthetik az összesített mutatók (átlagértékek), amelyeket az egyes pártokra vonatkozóan a végig szereplő négy kategória, az egyes időpontokra vonatkozóan pedig az adott időszak három-három vezető pártjának aktuális indexértékei alapján számítottunk.

Elsőként az általános tendenciákat tekintve az MSZP és az SZDSZ esetében igen jelentős, a Fidesznél (két időszakot tekintve) az értékelések mérsékeltebb csökkenésével találkozhatunk, míg az MDF alighanem már az első itteni felvétel időpontjára jelentős veszteséget könyvelhetett el ilyen szempontból 1990-es kormányra kerülése után; messze legalacsonyabb átlagpontszáma az 1993-ban összehasonlítható három párt között legalábbis ezt sejteti. Az adatok egésze a kormánypárt/ellenzék választóvonal jelentős befolyását tükrözi az értékelési mintára vonatkozóan, érzékelte az ellenzéki szerep érdek-képviselési előnyét az óhatatlan érdeksérelmeket is magába foglaló döntéshozói pozícióval szemben. Az is kiviláglik azonban, hogy az ellenzéki szerep sem garancia a közepesnél kedvezőbb (50-es átlagpontszám feletti) megítélésre (így 1997–1998-ban és 2009-ben is az MDF és – igaz, ilyen szempontból vegyes pozícióból – az SZDSZ sem ért el ennek megfelelő pontszámokat). A két utolsó időszakban is számottevő csökkenés ugyanakkor egyaránt kormányzati szerepben vethető össze az MSZP – és az említett módon részben az SZDSZ – szempontjából.

2. TÁBLÁZAT

Négy párt érdek-képviselői tevékenységének megítélése két korábbi időponthoz hat összehasonlítható társadalmi-demográfiai csoport szerint

(1993 és 1997–1998 Szonda Ipsos-felvételek, 3000-3000 fő; 2009 DKMKA MVP-felvétel két almintája, 2000 fő, indexértékek 0–100)

	1993				1997–1998				2009			
	MSZP	Fidesz	SZDSZ	MDF	MSZP	Fidesz	SZDSZ	MDF	MSZP	Fidesz	SZDSZ	MDF
Értelemiség	57,7	-	67,2	62,4	54,4	70,0	60,3	55,2	49,2	60,6	54,5	52,0
Munkások	62,2	-	45,9	29,0	38,6	49,0	37,8	37,8	30,0	47,2	27,6	32,7
Vállalkozók	49,9	-	60,5	50,2	49,2	59,5	54,3	49,7	39,2	57,2	44,3	44,0
Fiatalok	-	-	-	-	34,8	73,4	41,0	39,3	28,0	62,6	31,6	34,1
Idősek, nyugdíjasok*	55,4	-	45,2	31,7	47,7	49,2	43,0	42,5	32,9	48,6	28,4	34,1
Alsó rétegek, szegények**	52,7	-	43,3	26,3	-	-	-	-	25,7	45,2	25,3	29,4
1-3, 5 átlag	56,3	-	54,7	43,3	47,4	56,9	48,9	46,3	37,8	53,4	38,7	40,7
Parlament												
létszám alapján)			51,4				47,5				43,3	
három vezető párt, átlag			(MDF, SZDSZ, MSZP)				(MSZP, SZDSZ, MDF)				(MSZP, Fidesz, SZDSZ)	

* 1993-ban és 1997–1998-ban nyugdíjasok

** 1993-BAN ÉS 1997–1998-BAN SZEGÉNYEK

Az, hogy az átlagpontszámok változása mögött nem csupán a szóban forgó szerepváltakozás, hanem a pártok érdek-képviseleti tevékenységével, ilyen értelemben vett közönségkapcsolatával való általános benyomás módosulása is ott állhat, a táblázat alján szereplő mutatók, az egyes időszakokat legáltalánosabban jellemző összesített indexek két alkalommal is csökkenő értéke jelzi. Mindez egybecseng a politikus-népszerűségmutatók hosszabb távú csökkenéséről szóló tapasztalatokkal; itt ismét komplex kérdés oksági összefüggésekről, azok irányáról beszélni, valószínűleg egy összetett szindróma különböző megnyilvánulásaival lehet dolgunk.

Az a kérdés viszont a fenti adatok alapján is vizsgálható, hogy milyen konkrétumok fedezhetők fel a szóban forgó csökkenés mértéke szempontjából, mely kategóriáknál határozottabbak vagy kevésbé jelentősek e változások. Több tényező (a kormánypárti–ellenzéki pozíció és az észlelt érdek-képviseleti jelleg általánosabb motívumainak) együttes hatása húzódnak meg a mögött a két előfordulás mögött, ahol a két szélső időszak közt több mint harmincpontos indexérték-csökkenés figyelhető meg: az MSZP esetében a munkások és a szegények, alsó rétegek kategóriái esetében. E párt esetében a két – a kormányzati szerep szempontjából is összevethető – utolsó időszakot tekintve figyelmet érdemel az időseket, nyugdíjasokat illető esés is, annál inkább, mivel ez a szociodemográfiai csoport hosszabb időn keresztül, s bizonyos fokig ma is, az MSZP egyik első számú társadalmi bázisának számít (lásd erről akár az *1. táblázatban* e kategória itt legmagasabb rangsorbeli helyét). Két időszakot tekintve a Fidesz pontszámainak mérséklődése döntően két olyan csoportnál figyelhető meg, amely e párt érdek-képviseleti profiljában korábban és bizonyos fokig ma is kiemelkedik: a fiatalok és az értelmiség kategória esetében; további három összevethető esetben kevésbé számottevő a mérséklődés. Ez egyben azt is jelenti, hogy míg korábban – az egyes vonatkoztatási csoportokat illető nagyobb szóródással – fókuszáltabb volt a Fidesz észlelt érdek-képviseleti, közönségkapcsolati profilja, mostanra ez kiegyenlítettebbé vált (az ötvenes indexértékek által jelzett közepes átlagértékek körül kisebb mértékben szóródva).

Nem utolsósorban a Fideszre vonatkozó értékelések ilyen időbeli mintája játszott szerepet abban, hogy – amint a Függelék *4. táblázatának* összefüggései jelzik – az itt bevont vizsgálati adatok együttese szerint összességében az időtényezővel való leginkább számottevő kapcsolat, a legnagyobb mérséklődés az (egyébként még mindig viszonylag előkelő helyen álló) értelmiség kategóriánál figyelhető meg (igaz, az összevett tételek alacsony elemszáma miatt az itt adódó –,57-os érték is csak megközelíti a ,05-os szignifikanciaszintet, négy másik esetben ezek az összefüggések – szintén negatív előjellel, egymással nagyrészt egybecsengő, ugyancsak nem elhanyagolható módon – a 0,4–0,5 közti mezőnyben helyezkednek el).

Az eddig bemutatott eredmények azt is világosan érzékeltetik, és a befejező részben (a Függelék *9.1.* és *9.2. táblázata* kapcsán) még visszatérünk rá,

hogy az egyes pártok mindenkori támogatottsága és érdek-képviselési tevékenységük megítélése közt meglehetősen szoros a kapcsolat; felmerülhet ennek alapján, hogy a szóban forgó értékelések alapvető rajzolatát egy-egy időpontban döntően egy-egy párt aktuális népszerűsége határozza meg, amikor ez a rokonszenv-ellenszenv viszonylag közvetlen módon és differenciálatlanul vetül ki általában véve a pártok valamennyi tulajdonságára. Bár nem minden alap nélkül feltételezhető, hogy ez legalábbis részben így van, e befolyás mértéke valamelyest ellenőrizhető, ha az egyes értékelési pontszámokat szétbontjuk a pártok saját támogatói s az „ellenérdekű felek”, a más pártok támogatói részéről történt értékelések alapján (amikor a bizonytalanok, nem szavazók csoportját még figyelmen kívül hagyjuk, majd később vonjuk be az elemzésbe). A következő két táblázat – először a 2009-es adatok alapján, majd az összevethető kategóriák kisebb együttesén az utolsó két időszakot összehasonlítva – ezt a szétbontást és az ennek megfelelő további egybevetést tartalmazza. Általában véve az a kérdés kerülhet majd előtérbe, mennyire tűnik el vagy marad meg a különböző pártok értékelése közti eltérés e szétbontás alkalmazása nyomán. Nem mellékes továbbá a saját támogatók és más szavazók értékelései közti különbség mértéke sem. Végül arra az előzőleg más összefüggésben már érintett kérdésre is új fényt vethetnek a szóban forgó adatok, hogy mely vonatkozásokban jelennek meg elsősorban a saját hívek és a többi párt közt várható pozitív irányú eltérések, és vannak-e olyanok, ahol esetleg fordított tendencia érvényesül.

Akár a konkrét motívumok többsége, akár az összesített (átlagérték) eredmények arról tanúskodnak, hogy a támogatói háttér szerinti szétbontás művelete csak részben oltotta ki a korábban megfigyelt eltéréseket. Míg az MSZP, SZDSZ és MDF viszonylatában valamelyest valóban hasonlóvá vált az összkép – bár a kormányzati felelősséget egyértelműen viselő MSZP az utóbbiakhoz képest egészében rosszabb értékeléseket kapott ilyen megközelítésben is a többi párt szavazói részéről –, a Fidesz értékelési előnye megmaradt nemcsak a saját hívek, de hasonló – sőt az MSZP-hez képest némiképp nagyobb – mértékben a többi párt támogatói részéről is. Különösen pregnáns ez utóbbi eltérés a Fidesz hangsúlyos toposzainak számító határon túli magyarok és fiatalok, de a továbbiak között a vállalkozók kategóriája esetében (így ezek itt is elérik, illetve valamelyest meghaladják a közepes értékelési szintet).

3.1. TÁBLÁZAT

Az egyes pártok érdek-képviselési tevékenységének megítélése saját támogatóik és más pártok támogatói részéről
(átlagos indexértékek 2009-ben)

Társadalmi-demográfiai csoportok, mint az értékelés alapjai	MSZP	A többipárt	Fidesz	A többipárt	SZDSZ	A többipárt	MDF	A többi párt
	szavazói az MSZP-ről	szavazói az MSZP-ről	szavazói a Fideszről	szavazói az SZDSZ-ről	szavazói az MDF-ről	szavazói az SZDSZ-ről	szavazói az MDF-ről	szavazói az MDF-ről
Értelmisség	63,7	44,9	66,7	56,9	66,4	55,3	62,8	52,7
Munkások	50,5	22,9	59,8	34,7	50,7	27,8	52,8	33,4
Vállalkozók	56,9	33,4	64,5	53,7	58,6	44,8	57,8	44,2
Bérből és fizetésből élők	48,5	22,1	62,0	37,7	50,0	28,7	47,8	34,6
Fiatalok	48,4	21,3	70,0	49,6	54,3	30,9	49,4	34,3
Idősek, nyugdíjasok	52,2	26,4	61,2	37,5	48,6	28,0	50,0	34,4
Társadalmi elit, vezető rétegek	67,4	68,8	62,2	65,1	70,0	63,6	52,8	56,9
Középrétegek	53,8	34,8	62,2	48,0	51,4	37,5	55,6	44,5
Alsó rétegek, szegények	46,5	18,9	57,5	33,9	45,7	25,2	45,0	29,9
Kisebbségek, köztük a cigánytörzsa népe sség	52,2	35,1	58,3	43,3	51,5	36,5	46,1	32,6
A határon túli magyarok	45,2	22,6	70,3	61,0	45,6	26,8	47,7	38,8
<i>Átlagértékek (1-11)</i>	53,2	31,9	63,1	47,4	53,8	36,8	51,6	39,6

A táblázat további kiemelései azokat a vonatkoztatásokat jelölik, amelyek esetében különösen pregnánsak a saját szavazók és a többi párt támogatói közti eltérések, ahol tehát különösen éles *az önkép és a külső megítélés közti eltérés*. Ezek a 20-25 pontos, esetenként még nagyobb különbségek az alsó státuszszintekhez kapcsolódó kategóriáknál (munkások, bérből és fizetésből élők, alsó rétegek, szegények) jelennek meg elsősorban, itt már – a kormányzati pozíciótól többé-kevésbé független módon – a pártok többségének értékelésében. Ismét jellegbeli eltérés tűnik fel ezzel szemben a társadalmi elit, vezető rétegek kategóriánál, ahol a külső megítélés az önképhez képest az esetek többségében magasabb pontszámot jelez, a korábbiakhoz hasonlóan ismét a szóban forgó értékelés fonákjára is utalva.

A két utolsó időszakot illető időbeli összevetés mindenképp arra hívja fel a figyelmet, hogy (az MDF kivételével, ahol már a megelőző eredmények is jelezték azokat a korábbi kormányzati szerepből adódó sajátosságokat, amelyek 1997–1998-ban nagymértékben motiválhatták az önkép és külső megítélés közti éles kontrasztot) egészében nőtt a saját szavazók és a többi párt támogatóinak értékelése közti eltérés. Ez az emelkedés különösen határozott az MSZP-nél, ahol a mindkét időpontban összevethető öt kategóriát tekintve a szóban forgó átlagos eltérés a korábbi legcsekélyebb mértékről a mostani legnagyobbra emelkedett, de nem elhanyagolható a kétfajta megítélés közti olló nyílása az SZDSZ és a Fidesz esetében sem.

3.2. TÁBLÁZAT

Az egyes pártok érdek-képviselési tevékenységének megítélése saját támogatóik és más pártok támogatói részéről 1997–1998-ban és 2009-ben

(1997–1998: Szonda Ipsos, 2009: DKMKA MVP; átlagos indexértékek)

Társadalmi-demográfiai csoportok mint az értékelés alapjai	1997–1998						2009									
	A MSZP szavazói az MSZP-ről	Fidesz többi párt	A SZDSZ többi párt	MDF többi párt	A MSZP többi párt	A Fidesz többi párt	A SZDSZ többi párt	A Fidesz többi párt	A SZDSZ többi párt	A MSZP többi párt	A Fidesz többi párt	A SZDSZ többi párt				
Értelmség	63,3	56,7	77,5	68,6	73,4	61,6	72,5	55,1	63,7	44,9	66,7	56,9	66,4	55,3	62,8	52,7
Munkások	48,5	42,2	60,2	46,9	53,9	39,8	57,7	37,4	50,5	22,9	59,8	34,7	50,7	27,8	52,8	33,4
Vállalkozók	55,4	50,7	67,0	57,9	66,5	56,0	64,1	49,3	56,9	33,4	64,5	53,7	58,6	44,8	57,8	44,2
Fiatalkor	43,7	38,1	82,7	71,7	60,0	43,4	62,2	39,1	48,4	21,3	70,0	49,6	54,3	30,9	49,4	34,3
Idősek, nyugdíjasok*	54,8	50,7	60,4	46,7	57,7	45,0	63,8	42,6	52,2	26,4	61,2	37,5	48,6	28,0	50,0	34,4
Átlagos differencia	5,5	11,3	13,1	19,4	24,6	18,0	20,4	14,8								

* 1997–98: nyugdíjasok

Az adott elemzések során azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a potenciális választóközönség körülbelül mintegy negyede-harmada szokásosan nem nyilvánít véleményt a különböző választások során, és ehhez hasonló, esetleg nagyobb azok aránya, akik a különböző pártpreferencia-felvételek során a nem szavazók, „*bizonytalanok*” különböző csoportjaiba sorolódnak. Az úgynevezett „*politikai névtelen*” szereplők véleménye már csak azért sem mellékes ezekről a kérdésekről, mert a politikai érdeklődésre, részvételre vonatkozó megközelítések nem jelentéktelen része összefüggést tételez fel a csoportérdekeknek a pártrendszerek általi lefedettségének foka és az aktivitás csoportspecifikus szintje között. De azért sem érdektelenek az erre vonatkozó eredmények, mivel a nem határozott pártpreferenciájúak bizonyos értelemben elfogulatlanabbnak tekinthetők e kérdésben ilyen vagy olyan pártok híveihez képest, tehát nem mellékes, hogy az ő értékeléseik nem jeleznek-e az eddigiektől jellegzetesen eltérő mintát. A Függelék 5. táblázata tartalmazza 2009-es felvételünk alapján a több mint ötszáz ilyen, „nem tudja” választ adó vagy válaszmegtagadó véleményén alapuló értékelési sorozatot. Erről leolvasható, hogy ezek nem sokban térnek el attól a válaszmintától, amely az egyes pártok érdek-képviselési tevékenységének más pártok támogatói részéről történő megítéléséből alakult ki – ami egyben azt is jelenti, hogy az összképet tekintve ez valamelyest kedvezőtlenebb a teljes népességhez viszonyítva, hiszen itt elmarad a saját pártokhoz fűződő kedvezőbb értékelés. Ami az indexértékek pártok szerinti alakulását illeti, ebben nem mutatkozik jelentős eltérés a már bemutatott tendenciákhoz képest, mivel a vonatkoztatási csoportok zömét tekintve itt is a Fidesz pozíciója a legkedvezőbb, és ez esetben is a társadalmi elit, vezető rétegek kategóriája az ellenkező irányú kivétel.

További aktuális kérdés a *Jobbik szavazói*nak értékelési mintája, erre vonatkozóan külön elemzés készült. Mivel felvételünk idején a közvetlenül bevallott Jobbik-preferencia még viszonylag alacsony arányú volt (a teljes népességen belül mintegy 3, a pártpreferenciát nyilvánítók közt 3 százalékhoz közeli), további elemzésre került sor a pártkonstanz-hőmérő mérőműszer adatainak felhasználásával is, amelynél a Jobbikkal szimpatizálók aránya (a hétfokú skálán legalább ötös értékkel) számottevően magasabb (10 százalékot meghaladó) volt, ez utóbbi eredményeket a Függelék 6. táblázata tartalmazza. A közvetlen pártpreferenciára vonatkozó következő táblázatba foglalt, illetve az utóbbi adatok összevetéséből kiderülhet, hogy a kétfajta megközelítés hasonló megállapításokat eredményez, amennyiben mindkét esetben két vonatkozási kategóriánál, a társadalmi elit, vezető rétegek s főként a kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség esetében tapasztalhatunk a szokásostól eltérő értékelési mintát. Az első megközelítés alapján különösen az MSZP és a Fidesz, az utóbbi szerint valamennyi bevont párt viszonylatában áll, hogy e két vonatkozást tekintve a Jobbik támogatói az egyes pártok híveihez képest is magasabb pontszámokat adtak, ami – ahogy a már bemuta-

tott elemzések is erre utaltak – az adott esetekben inkább a fenntartás, elhatalosodás, mint az elismerés jeleként értelmezhető.

4. TÁBLÁZAT

**Észlelt érdekképviselet két kiemelt szempont alapján
a Jobbik és más pártok támogatói körében**
(átlagos indexértékek 2009-ben)

	MSZP	Fidesz	SZDSZ	MDF	Jobbik	Összesen
	szavazói					
MSZP – A társadalmi elit, a vezető rétegek...	67,4	68,0	70,8	59,2	77,5	67,9
MSZP – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség...	52,2	33,2	36,4	39,9	53,0	39,7
Fidesz – A társadalmi elit, a vezető rétegek...	66,1	62,2	67,1	56,7	64,7	62,5
Fidesz – A kisebbségek, köztük a cigány/roma...	41,2	58,3	40,4	39,1	54,0	50,8
SZDSZ – A társadalmi elit, a vezető rétegek...	65,9	62,5	70,0	51,9	73,1	62,7
SZDSZ – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség...	45,8	32,0	51,5	39,6	44,5	36,8
MDF – A társadalmi elit, a vezető rétegek...	60,7	54,4	68,4	52,8	61,7	56,5
MDF – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekképviselete	34,9	30,8	40,2	46,1	35,6	32,0

A pártok érdek-képviselési tevékenységére vonatkozó alaperedményeket sorra véve egy – az eddigieknél nem kevésbé jelentős – kérdés maradt még: vajon hogyan viszonyulnak mindehhez azok a „kompetens” válaszadói csoportok, amelyeket az egyes vonatkoztatási kategóriák reprezentánsainak tekinthetünk. Ezt a kérdést elvben különböző objektív háttérváltozók segítségével (egyes esetekben könnyebben, más esetekben körülményesebben) is megközelíthetnénk, azonban felvételünk ennél közvetlenebb lehetőséget is kínált a fenti kérdéssorozathoz kapcsolódó (válaszkártyás-kiválasztásos, több választásra is lehetőséget adó) identifikációs kérdés révén. Magát a kérdést a Függelék kérdéstárának második eleme, az alaperedményeket a Függelék 7. táblázata tartalmazza. Bár a választások sorrendje – így a bérből és fizetésből élők és a munkások, majd a fiatalok és az idősek, nyugdíjasok vezető helyeivel – nem igazán meglepő, a konkrét eredmények, említési előfordulások azért sem érdektelenek, mivel többé-kevésbé fordítottan arányosak a pártok érdek-képviselési tevékenységére vonatkozó értékelésekkel. A következő tábla már a jelzett kompetens válaszadók értékeléseit tartalmazza, az összevetés érdekében az összes válaszadóra vonatkozó eredményeket itt is feltüntetve.

Ami már a felvetett kérdést illeti, a szóban forgó elemzés nem módosítja alapjában véve a kialakult képet, amennyiben a kompetens válaszadók értékelései nem különböznek döntően az általános képtől, s a Fidesz esetében zömmel a teljes népességhez közeli, esetenként azt meghaladó, az MSZP-nél több esetben ahhoz képest alacsonyabb értékelések adódtak. Fontos különbség a középrétegek kategóriája, ahol az ezt a kérdéskört hangsúlyozó MDF mellett az MSZP-nél is a teljes mintánál kedvezőbb értékelések jelentek meg a magukat ily módon identifikáló válaszadók részéről (igaz, ez a Fideszre vonatkozóan is elmondható).

5. TÁBLÁZAT

**A kompetens csoportok (magukat az egyes rétegekkel, kategóriákkal identifikálók*) vélekedései
a négy párt érdek-képviselési szerepéről**
(átlagos indexértékek 2009-ben)

Társadalmi- demográfiai csoportok mint az értékelés alapjai	MSZP		Fidesz		SZDSZ		MDF	
	kompetens	összes	kompetens	összes	kompetens	összes	kompetens	összes
Válaszadó								
Értelmiség	43,3	49,2	54,0	60,6	53,9	54,5	52,5	52,0
Munkások	27,9	30,0	46,1	47,2	25,6	27,6	30,4	32,7
Vállalkozók	29,8	39,2	57,8	57,2	43,0	44,3	42,9	44,0
Bérből és fizetésből élők	26,7	28,5	50,7	49,5	29,5	29,0	35,3	34,5
Fiatalok	24,9	28,0	62,7	59,2	32,2	31,5	32,3	34,1
Idősek, nyugdíjasok	30,9	32,9	45,8	48,6	25,5	28,4	30,3	34,1
Társadalmi elit, vezető rétegek*	60,5	67,9	62,5	62,6	53,7	62,7	48,8	56,5
Középrétegek	41,7	39,2	55,4	53,9	34,7	37,1	47,4	43,9
Alsó rétegek, szegények	22,4	25,7	46,2	45,2	23,0	25,3	26,7	29,4
Kisebbségek, köztük a cigánytörzsa népesség*	21,7	39,8	47,5	50,8	22,9	36,8	22,1	32,1
A határon túli magyarok*	20,7	29,1	62,5	64,5	23,5	27,4	42,2	37,8

* Ezekben az esetekben a magukat akár első, akár további helyeken identifikálók, a többi esetben a magukat első helyen identifikálók válaszai alapján.

**AZ ÉRDEK-KÉPVISELETI TEVÉKENYSÉG MEGÍTÉLÉSÉNEK
HÁTTÉRTÉNYEZŐI ÉS AZ ATTITÚDOK KIHATÁSA A POLITIKAI
VISELKEDÉS EGYÉB VONATKOZÁSAIRA**

Az alaperedményekre vonatkozó elemzések több alkalommal utaltak már a vizsgált attitűdök bonyolult összefüggésrendszerére, az oksági kapcsolatok meghatározásának nehézségére. Arról is szó esett, hogy a közvetlen attitűdön túl voltaképpen olyan sokszálú *network*viszonylatokkal van dolgunk, amelyek alakulása a politikai élet központi szereplőinek, a pártok idevágó gyakorlatán túl sokban múlik a „másik fél”, a választóközönség különböző csoportjain, azok várakozásainak, igényeinek mindenkori jellemzőin is. E szálak kibogozását egyelőre nem csupán a mostani feldolgozás gyorsjelentés jellege határolja be, hanem az a körülmény is, hogy az ehhez szükséges longitudinális háttér – nem utolsósorban a szóban forgó vélemények időbeli alakulására vonatkozóan – csak korlátozottan állnak rendelkezésre. Ezzel együtt máris felvethetők olyan kérdések, hogy milyen hangsúlyok bontakoznak ki az eredmények magyarázatában az alapvető szociodemográfiai háttértényezőket és a fontosabb politikai attitűdöket, pártpreferenciákat tekintve. De az az aktuális kérdés is vizsgálható, hogy mennyire mutatkoznak meg a panelhullám időpontjában már erősen jelen volt válságjelenségek ilyen kihatásai, mennyire nyomták rá a bélyegüket a pártok érdek-képviselési szerepének megítélésére az érintettség, észlelt fenyegetettség különböző kihatásai. A következő elemzésekben ezek a kérdések kerülnek a középpontba.

Mivel a vizsgált adategyüttes nagyszámú egyedi tételre épül, az értékeléseket meghatározó tényezők elemzésekor célszerűnek mutatkozott kompakt mutatókkal dolgozni. Ilyeneknek tekinthetők azok a (4X11, 44 kiinduló tételre alapuló) főkomponens-elemzésből nyert dimenziók, amelyekről a korábbiakban már szó esett (lásd Függelék2. *táblázata*). A három dimenzióra redukált tényezőegyüttes két első komponense az értékelések politikai színezete alapján a kormánypárti–ellenzéki dichotómiát képezi le, míg a tartalmi szempontból talán leginkább érdekes harmadik dimenzió az elittel, vezető rétegekkel kapcsolatos hangsúlyt emeli ki bizonyos fokig az előbbi szembenállástól függetlenül. A magyarázó változók közé három változócsoporthat vontunk be, köztük a társadalmi-demográfiai alaptényezők együttesét, az ideológiai-politikai dimenziókat (ahol a szokásosan alkalmazott bal–jobb, liberális–konzervatív skálák mellett immár második alkalommal a mérsékelt–radikális önbesorolást is szerepeltettük),¹³ s ezek mellett a gazdasági válsággal kapcsolatos

¹³ A két panelhullám különböző kérdőírváltozatainak eredetileg – kísérleti célokat is szolgáló – 10, 7, illetve 11 fokú skáláit az egyesített anyagokban ötfokúakra transzformáltuk.

személyes (családi) érintettség és a jövőbeni fenyegetettség szimptomáit egyaránt magába foglaló indexet.¹⁴

Mind a – főként a két első, nagymértékben politikai tartalmú dimenziónál megfigyelhető – viszonylag jelentős magyarázat, mind az ebben szerepet játszó tényezők együttese (ahogy ez a viszonylagos súly függő változónként az adategyüttes harmadik oszlopában, a fontosságot jelző *importance* mutatóban tükröződik) világosan jelzi a politikai-ideológiai hovatartozás s ezen belül is a bal–jobb skálán elfoglalt hely kiemelt jelentőségét. Mindezt a bevont objektív tényezők csak mérsékelten árnyalják.¹⁵ Ezek közt a bevont (iskolázottsági és vagyoni) státustényezők – akár a kormányzati, akár az ellenzéki pozíciók szempontjából – egy a politikai erők érdek-képviseleti szerepével kapcsolatos lojálisabb álláspont irányába mutatnak, ami másfelől úgy is kifejezhető, hogy az alsó státusszinteken némiképp kritikusabb vélemények fogalmazódnak meg minderről. Főként a koalíciós érdek-képviseleti dimenzió jelenik meg – kritikus irányban – a személyes *válságpercepció* tényezője.¹⁶ Akik tehát személyes vagy családi viszonylatban valamilyen (jövedelmi, foglalkoztatási, hiteltartozás vagy más jellegű) hátrányról vagy ennek potenciális veszélyéről számoltak be, kritikusabbak voltak a politikai érdek-képviselet minőségével szemben. Bizonyára arról is beszélhetünk, hogy a krízishelyzet önmagában is komolyabb várakozások megfogalmazására készítet a politikai élet szereplőivel szemben. E tényezőnek a befolyása a harmadik dimenzió is világosan megnyilvánul, amennyiben a személyes válságpercepció – bizonyos fokig politikai háttértől függetlenül – az elitpozíciókhoz kapcsolódó előnyök, az itt érvényre jutó érdekek erőteljesebb érzékelésére is hajlamosít.

Ez utóbbi dimenzió politikai összefüggései az előzőkhöz képest már kétségtől szövevényesebbek. Míg a bal–jobb és a liberális–konzervatív skála a két első dimenziót egy irányban – ha lényegesen eltérő súllyal is – befolyásolja, a harmadik esetben már más a helyzet. Míg az utóbbi ideológiai-politikai tengely szerint a liberális pólushoz kevésbé kapcsolódnak a társadalmi

¹⁴ A Függelék kérdéstára mutatja be az erre vonatkozó két kérdéssorozat, és szintén a függelékbeli táblázatok közt szerepelnek a vizsgálatnak ezekkel kapcsolatos alaperedményei. A szóban forgó index a válság által való aktuális érintettség és potenciális fenyegetettség együttes számbavételére, az itt említett tételek számára épül, ahol az első lépésben nagyszámú kategóriát tartalmazó indexet egy második menetben – kvartilisek felhasználásával – kisebb számú csoportba tömörítettük; az itteni elemzések ez utóbbiak felhasználásán alapulnak.

¹⁵ Legalábbis kevés olyan eset fordul elő ezt a tényezőegyüttest tekintve, mely akár a béta-, akár az *importance*-mutató alapján jelentős befolyással jelenik meg (s persze szignifikánsnak is bizonyul), s különösen így van ez a Fidesz szerepét kiemelő második dimenziót tekintve.

¹⁶ Bár e tényező a Fidesz-fókuszú második dimenzió esetében is szignifikáns, de jóval gyengébben, és itt is negatív előjellel; ahogy erre egy következő elemzés alapján még visszatérünk, az aktuális válságpercepció e téren sem feltétlenül hat az ellenzék felé fordulás irányában. Tegyük hozzá, ahogy ezt a bal–jobb skála itt különösen magas béta- és *importance* együtthatói is érzékeltetik, e dimenzió esetében különösen erős az ideológiai-politikai orientáció befolyása.

elit, vezető rétegek érdek-képviselési előnyeit hangsúlyozó megnyilvánulások, az előbbi tengely baloldali pólusát illetően ez már nem áll fenn; a bal–jobb és a liberális–konzervatív tengely e tekintetben ellenkező előjelű. (A mérsékelt–radikális tengely e vonatkozásbeli ambivalens jellegére – mely nem független az igen nagy részben mérsékeltként megjelenő baloldali pólus itteni szerepétől – még visszatérünk.) E harmadik tengelyen viszonylag jelentősebb szereppel érvényesülnek a lakóhelyhez – településtípus, régió – kötődő háttértényezők is. A nagyvárosokban, városiasabb régiókban – ahol a magas státuszú társadalmi csoportok zöme valójában meg is jelenik, s az életmódbeli egyenlőtlenségek is érzékelhetőbbek – e kérdéssorozat alapján erőteljesebb a társadalmi elitre, vezető rétegekre irányuló fókusz.

Bár a társadalmi státusz közvetlen háttértényezői, az iskolázottság, anyagi helyzet szerint e dimenzió nem mutatkozik számottevő összefüggés, a válságpercepció itt is megjelenő befolyása azért sejteti, hogy valójában e téren is létezhetnek bizonyos befolyások. Azt, hogy itt a keresztmetszeti és a dinamikus hatások valóban bonyolultabb mechanizmusával lehet dolgunk, azok a további elemzések jelzik, melyeket a személyes-családi *megélhetés észlelt szintjére és annak időbeli alakulására* vonatkozó kérdéssorozat segítségével végeztünk. Az öt időbeli viszonyítás közül kettő, a tavalyi és az egy év múlva várható családi megélhetésre vonatkozó önbesorolás alapján készült az a négyelemű tipológia, amely a múltra és a jövőre vonatkozóan a kedvezőtlen és a (viszonylag) kedvező helyzetmegítéléseket, illetve várakozásokat kombinálta egymással.¹⁷

¹⁷ Mind a tavalyi, mind a jövő évi személyes (családi) megélhetésre hasonló kérdések és válaszalternatívák szerepeltek (e kérdéssorozatot és alpmegoszlásait is lásd a Függelék kérdéstárában). A „gond nélkül”, „jól megélnék”, „beosztással kijönnék”, „az utolsó fillérig be kell osztaniuk a pénzt” és a „még beosztással sem tudnak kijönni” típusú válaszok közül – a lefelé tömörülő válaszmegoszlásokat figyelembe véve – a kialakított tipológia számára a felső három (jó és közepes) és az alsó két (rossz megélhetésre utaló) válaszalternatívát vontuk egybe.

6. TÁBLÁZAT

Észlelt érdek-képiseleti dimenziók társadalmi-demográfiai, ideológiai-politikai és válságpercepció magyarázó tényezői
(Optimal Scaling CATREG regresszióelemzés, béta- és importance-együtthatók, szignifikanciaszintek)

	1.			2.			3.		
	Koalíciós érdek-képiseleti dimenzió			A Fidesz érdek-képiseleti dimenziója			Az elitek, vezető rétegekre fókuszáló érdek-képiseleti dimenzió		
	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP
A kérdészett neme	,078	,000	,034	,042	,076	,002	-,013	,800	,002
Életkor	-,070	,004	-,003	,015	,582	-,002	,043	,108	,032
Iskolázottság	,114	,000	,073	,030	,281	,002	,005	,860	,003
Anyagi index	-,008	,784	,004	,067	,032	,031	-,041	,130	,037
Település típusa	-,054	,062	,029	,029	,356	,008	-,099	,001	,150
Régió	,033	,283	,004	,046	,058	,008	,141	,000	,245
Bal-jobb skála (5 fok, jobb +)	-,297	,000	,593	,432	,000	,876	-,144	,000	,209
Liberalis-konzervatív skála (5 fok, konzervatív +)	-,083	,000	,089	,083	,000	,079	,103	,000	,083

A 6. TÁBLÁZAT FOLYTATÁSA

	1.			2.			3.		
	Koalíciós érdeklépviseleti dimenzió			A Fidesz érdeklépviseleti dimenziója			Az elhíre, vezető rétegekre főszószóló érdeklépviseleti dimenzió		
	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP
Mérsékelt-radikális (5 fok, radikális +)	-,045	,089	,022	-,049	,028	-,003	-,109	,000	,141
Válság, személyes percepció (érintettség/fenyegetettség)	-,141	,000	,155	-,051	,020	-,001	,101	,000	,098
R ²		,153			,211			,065	

7. TÁBLÁZAT

Észlelt érdek-képviseleti dimenziók egy (múlt–jövő viszonylatú) megélhetési tipológia szerint (faktorszórátlagok)¹⁸

Megélhetési típusok	Tavaly	Egy év múlva	1.	2.	3.
			Koalíciós érdek-képviseleti dimenzió	A Fidesz érdek-képviseleti dimenziója	Az elitre, vezető rétegekre fókuszáló érdek-képviseleti dimenzió
Stabilan rossz (N = 245)	rossz	rossz	–,11	–,13	,17
Romló (N = 485)	közepes, jó	rossz	–,18	,04	,01
Javuló (N = 32)	rossz	közepes, jó	,57	–,18	–,04
Stabilan közepes, jó (N = 466)	közepes, jó	közepes, jó	,25	,00	–,07

Bár a tipológia szempontjából két szélső „stabilan rossz” helyzetű (tartósan utolsó fillérig beosztásra kényszerülő, esetleg még úgy sem boldoguló) és a „stabilan közepes, jó” megélhetési típushoz jellegzetesen eltérő attitűd-együttesek kapcsolódnak, ez utóbbi szempontból mégsem ők képezik minden tekintetben az ellenkező pólust. A „romló helyzetű” típus az előbbinél negatívabb értékeket fejez ki a kormányzati érdekképviselet iránt, de különösen pregnáns azok lojális álláspontja, akik helyzetükben javulásra számítanak. (Jegyezzük meg – ez az első oszlopban közölt elemszámokról is leolvasható –, hogy a jelen helyzetben az előbbi típus előfordulása nagyságrenddel meghaladja az utóbbiét.) Fontos részlet, hogy – bár a Fideszhez kapcsolódó második dimenzió s annak háttértényezői sok tekintetben a tükörképei az előbbinek – a tartós stagnálás megélhetési esete mégsem garancia a politikai ellenzék tevékenységének elismerésére, inkább egy általános elégedetlenség, elfordulás fejeződik ki az itteni válaszokban. Többé-kevésbé ennek felel meg, hogy a társadalmi elit véleményfókuszja is itt a leghangsúlyosabb, szemben a tartósan megfelelőnek tartott megélhetési helyzettel a másik póluson. Ez utóbbi jellegzetesség egyben arra is utal, hogy a vizsgált érdekképviselet-percepció sok tekintetben hosszabb távú – gazdasági vagy politikai –

¹⁸ A táblázatban bemutatott eredmények az első dimenzió esetében ,000, a harmadiknál ,02-os szinten szignifikánsak.

folyamatok, s nem pusztán aktuális fejlemények függvénye, noha ez utóbbiak közt a sokszerű válságkhatások szerepe nagyon is kézzelfogható.

A szóban forgó véleményegyüttesek áttekintését tovább egyszerűsítheti az előzőekben megragadott dimenziók felhasználásával (további többváltozós elemzés, klaszteranalízis révén) az észlelt érdekképviselőt egy kompakt tipológiájának kidolgozása.¹⁹ Ahogy a Függelék 8. *táblázatából* részletesen leolvasható, e négy klaszteren belül két dominánsan politikai színezetű (a kormányzat–ellenzék szembenálláshoz köthető) és két általánosabb attitűdszindrómával jellemezhető (egy elitfókuszú kritikus és egy általánosan távolságtartó, a politikai apátia kétségtelen jegyeit nyilvánító) típus rajzolódik ki. A mai politikai viszonyokat tekintve a lojalitás bizonyos fokával jellemezhető klaszter mellett tehát három – ezzel közvetlenül szemben álló vagy jellegében alapjában eltérő – csoportosulás rajzolódik ki, részben a politikai ellenzékkel való szimpátiához, részben általánosabb társadalomkritikai megnyilvánulásokhoz s végül a politikai erőkből való általános kiábrándultsághoz kapcsolódva. Az alábbi táblázat ezeknek a típusoknak a szóban forgó attitűdöket leginkább befolyásoló politikai-ideológiai tengely, a bal–jobb skála szerint mutatja be, majd ezt a rajzolatot továbbá színekkel árnyalja a következő táblázatban szereplő mérsékelt–radikális tengely.

¹⁹ Az SPSS 14-es programcsomag TwoStep Cluster Analysis eljárásán belül az automatikus eljárás alkalmazásával került sor az itt bemutatott négyelemű megoldás konkrét klaszterszámának és a klaszterek tartalmának megállapítására. Ezeknek a három alapidimenzióval való kapcsolatát a Függelék 8. *táblázata* mutatja be.

8.1. TÁBLÁZAT

Érdek-képviselési klasztertipológia a bal–jobb skálán elfoglalt hely szerint
(százalékban, illetve reziduálisok alapján)

	Bal–jobb skála önbesorolás					Összesen ²⁰
	bal	bal-közép	közép	jobb-közép	jobb	
Kritikus (elitfókuszt)	38,8%	41,7%	31,5%	33,1%	31,9%	34,3%
	1,4	2,8	–1,8	–,6	–1,0	
Fidesz-szimpatizáns	2,6%	3,6%	10,6%	26,0%	32,5%	16,1%
	–5,5	–6,1	–4,5	6,3	8,9	
Lojális	44,4%	43,9%	43,2%	36,2%	30,7%	39,6%
	1,4	1,6	2,2	–1,6	–3,6	
Kiábrándult	14,3%	10,8%	14,7%	4,8%	5,0%	10,1%
	2,1	,4	4,7	–4,1	–3,4	
Összesen	196	278	613	420	323	1830
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

²⁰ Az előzőeknél magasabb elemszámokat e táblázatokban az a kiegészítő (diszkriminancia-elemzés) tette lehetővé, mely a bizonyos itemek válaszhíánya miatt kieső eseteket is típusokba sorolta az érdeemben megadott válaszok profilja alapján.

8.2. TÁBLÁZAT

**Érdek-képviselési klasztertipológia a mérsékelt–radikális skálán
elfoglalt hely szerint**
(százalék, illetve reziduálisok)

	Mérsékelt–radikális skála önbesorolás					Összesen
	mérsékelt	mérsékelt közép	közép	radikális közép	radikális	
Kritikus (elitfókusz)	35,5%	38,1%	28,7%	39,4%	43,9%	34,6%
	,5	1,9	–3,6	1,2	1,6	
Fidesz-szimpatizáns	15,5%	12,8%	18,4%	18,1%	16,7%	15,9%
	–,3	–2,2	1,9	,7	,2	
Lojális	37,8%	41,6%	41,1%	38,6%	24,2%	39,4%
	–1,0	1,2	1,0	–,2	–2,6	
Kiábrándult	11,2%	7,5%	11,9%	3,9%	15,2%	10,1%
	1,1	–2,2	1,8	–2,4	1,4	
Összesen	543	483	572	127	66	1791
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A bal–jobb skála szerinti kép viszonylag egyszerűbb a már jelzett összefüggések alapján. A jobboldali térfél elsősorban az ellenzéki pártszimpatia érdek-képviselési típusára épül, a baloldalon már heterogénebb a kép; a domináns lojális típus mellett itt az (elitfókuszú) kritikus, sőt a kiábrándult válaszadói csoportosulás viszonylag magas arányban fordul elő. Több új elemet tartalmaz a korábbi elemzések eredményeihez képest a mérsékelt–radikális dimenzió szerinti megoszlás. Míg a politikai színezetű klaszterek középtájon tömörülnek (a közép–mérsékelt irányban a kormánypárti, a közép–radikális irányban az ellenzéki esetben), a kérdéseggyütteshez kapcsolódó mintarész 3–4 százalékát magába foglaló radikális pólus ezzel szemben a másik két típus átlagon felüli előfordulásával tűnik ki. E tengely alapján mind az elitkritikus, mind a kiábrándult típus ezen a számszerűleg nem nagy, profiljában viszont jellegzetes ideológiai-politikai szegmensben belül a leginkább hangsúlyos.

Bár a jelen keretek nem teszik lehetővé a vizsgált attitűdök más viselkedési vonatkozásokra való kihatásának átfogó vizsgálatát, néhány ilyen mozzanat mégis felvillantható az elvégzett elemzések alapján. A vizsgált dimenziók és tipológia például maga is több olyan elemet tartalmazott, amelyeknek átfogóbb rendszerattitűdökhöz való kapcsolódása kézenfekvőnek tűnt. Noha itt az összefüggések különösen sok szálmű, mégsem érdektelen annak a kérdéssorozatnak és az itteni véleményeket befolyásoló tényezőknek a szemügyre vé-

tele, amely az 1990 utáni viszonyoknak az előző rendszerrel különböző szempontok (összesen 16) szerinti összevetését tartalmazta.²¹ Az alábbi elemzés függő változója az a *rendszerattitúd*-index, amely az 1990 előtti és utáni rendszer közti választások egyenlegén alapul az egyes összehasonlítási szempontok alapján. A magyarázó változók közt ezúttal is három tényezőcsoport s ezek kombinációjával három modell bevonására került sor: az objektív háttértényezők első modelljét kiegészítve az ideológiai-politikai tengelyek következnek a második, majd a vizsgálatunk alaptárgyát képező attitűdegyüttesek, az észlelt érdek-képviselési dimenziók a harmadik modellben (a három tényezőcsoport együttes bevonásának indokoltságát a második és harmadik tényezőegyettes közti – előzőleg már jelzett – szoros kapcsolat korlátozta).

A mindhárom dimenzió szerinti jelentős összefüggés hangsúlyát növeli, hogy az objektív háttérváltozókkal ez esetben igen erőteljesek az összefüggések, s ezek együtteséhez járulnak az összmagyarázatot tekintve 20 százalékkal (ahogy a fontossági értékek oszlopából leolvasható). Ahogy az előbbi tényezőcsoportot tekintve konzisztens a kedvezőbb társadalmi helyzet, magasabb státuszszint (így a magasabb iskolázottság, jobb anyagi helyzet, városi, illetve az ország központi és nyugati régióiban való lakóhely, aktív életkor) összefüggése az 1990 utáni viszonyok aránylag pozitív megítélésével,²² úgy az érdek-képviselési attitűdöket tekintve akár a kormányzati, akár az ellenzéki politikai erővel való szimpátia is növeli ennek esélyét, csakúgy, mint az elitfókusz mérsékelt megjelenése (bár lehet, hogy még kifejezőbb lenne mindennek fordított előjelű megfogalmazása az 1990 előtti rendszer előnyben részesítése oldalán). Azonban az előtérben álló tényezőcsoport szerepe a három ideológiai-politikai tengelyhez viszonyítva sem elhanyagolható, noha a hozzáadott magyarázat kisebb mértékű, mint ez utóbbi esetben. Mind a bal–jobb, mind a mérsékelt–radikális tengelyhez képest jelentősebbek az összefüggéseik,²³ igaz, az itt nagyon markáns szerepet játszó liberális–konzervatív tengelyhez viszonyítva mindhárom esetben (illetve összességükben is) gyengébbek.

²¹ A kérdéssorozatot és a vélemények alapmegoszlását lásd a Függelékben.

²² Ahogy a kérdéssorozatnak a Függelékben közölt alapmegoszlásai is jelzik, itt utalni kell a kedvező megítélés viszonylagosságára.

²³ A bal–jobb tengely esetében a mostani viszonyokhoz való lojalitás és az 1990 előtti viszonyok iránti nosztalgia keresztezheti egymás hatását, és más jelleggel hasonló, egymást kioltó összefüggések működhetnek a mérsékelt–radikális tengely esetében. A liberális–konzervatív tengelynél a jelenlegi és a korábbi rendszerhez fűződő különböző attitűdök viszont szemmel láthatóan inkább erősítik, mint gyengítik egymás befolyását.

Rendszerattitűd háttértényezői három magyarázó modell alapján, köztük az észlelt érdekviselet dimenzióinak bevonásával

(Optimal Scaling CATREG regresszióelemzés, béta- és importance-együtthatók, szignifikanciaszintek, a lojális attitűd irányában, N = 1000)

	1. (szociodemogr.) modell			2. (szociodemogr. + ideol-pol.) modell			3. (szociodemogr. + érdeklépv.) modell		
	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP
A kérdéztétel neve	,000	,998	,000	,011	,894	-,001	-,019	,757	,005
Életkor	-,163	,000	,184	-,125	,000	,093	-,112	,000	,093
Iskolázottság	,138	,000	,206	,151	,000	,179	,130	,000	,169
Anyagi index	,099	,000	,135	,116	,000	,127	,130	,000	,145
Település típusa	-,205	,000	,260	-,210	,000	,206	-,208	,000	,215
Régió	,212	,000	,214	,176	,000	,117	-,207	,000	,188
Bal-jobb skála (5 fok, jobb +)				,035	,321	-,003			
Liberalis-konzervatív skála (5 fok, konzervatív +)				-,219	,000	,260			
Mérsékelt-radikális (5 fok, radikális +)				-,076	,004	,021			
Koalíciós érdeklépv. dimenzió							,120	,000	,092

A 9. TÁBLÁZAT FOLYTATÁSA

	1. (szociodemogr.) modell			2. (szociodemogr. + ideol-pol.) modell			3. (szociodemogr. + érdek-kép.v.) modell		
	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP	BÉTA	SZIGN	IMP
A Fidesz érdek-kép.v. dimenziója							,160	,000	,055
Az elite főkusáló érdek-kép.v. dimenzió							-,086	,005	,037
R ²			,144			,198			,171

A politikai viselkedés különböző komponensei s ezen belül már közvetlenebb aktivitási-cselekvési mozzanat közt kutatási programunk alaptémái szempontjából is hangsúlyos a közéleti-politikai részvétel mozzanata. Ezek közül az országgyűlési választáson való („most vasárnapi”) részvételi hajlandósággal vetettük egybe az érdek-képviselési attitűdöket, ezúttal a klasztertipológia alapján. Az alábbi táblázat egyszerű bontása jól érzékelhető fokozatokat jelez a részvételi/távolmaradási szándékokban a politikai erők érdek-képviselési tevékenységének percepciója szerint. Különösen az ilyen szempontból apatikusnak tekinthető típus válik el a többi csoportosulástól a választási részvételtől való tartózkodás számottevően magasabb arányú nyilvánítása alapján. (Az már minden bizonnyal aktuális hangulati sajátosságoknak tudható be, hogy az ellenzéki szimpátiához a kormányzat iránti lojális attitűdhöz képest eltökéltebb részvételi készség járult, sőt ez utóbbihoz képest az elitkritikus csoportosulás is valamivel aktívabbnak mutatta magát.) A szóban forgó eredmény egyben azokhoz a teoretikus kiindulópontokhoz is adalékként fogható fel, amelyek a társadalmi csoportok politikai rendszeren belüli képviselésének, érdekeiknek lefedettsége és a részvételi aktivitás általános és csoportspecifikus szintje közt számottevő összefüggést feltételez.

10. TÁBLÁZAT

Részvételi hajlandóság az észlelt érdekképviselés négy típusa szerint
(százalékban)

	Érdek-képviselési klasztertipusok				Összes
	kritikus (elitellenes)	Fidesz- szimpatizáns	lojális	kiábrándult	
Biztosan elmenne szavazni	57,1	76,6	49,7	47,3	56,2
Valószínűleg elmenne	18,6	11,7	21,6	14,9	18,4
Valószínűleg nem menne el	7,8	4,7	8,2	7,5	7,4
Biztosan nem menne el szavazni	15,4	5,4	18,1	29,4	16,4
Nem tudja	1,0	1,6	2,4	1,0	1,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	667	316	821	201	2005

Végül csak egészen röviden érintetjük azt a fentieknél is összetettebb kérdést, hogy milyen kapcsolat állhat fenn a szóban forgó attitűdök és a különböző politikai erők, pártok *támogatottsága* közt – eltekintve persze at-

tól a fentiek után már triviális összefüggéstől, amit meghatározott véleményegyüttesek és a kormányzati/ellenzéki pozíciók közt több összefüggésben is láthattunk. Valóban nem egyszerű adott pillanatra vonatkozóan különválasztani, hogy az észlelt érdekképviselet minősége mennyiben növeli vagy csökkenti meghatározott politikai erők támogatását, attól, hogy az egyes pártok iránti általános rokon- vagy ellenszenv hogyan vetül ki e kérdés megítélésére is. A közelebbi válaszhoz valójában a hosszabb távot átfogó longitudinális vizsgálati modellekre volna szükség a szóban forgó kérdéskörök együttes bevonásával. A Függelék 9.1. és 9.2. táblázatában közölt eredmények ennél lényegesen egyszerűbb – az egyéni szintet valójában kiiktató – aggregát elemzésre épülnek részben 2009-es keresztmetszeti, részben az 1993–2009 közötti idősoros adatok alapján, ahol az egyes pártok érdekképviseleti tevékenységének (különböző vonatkozási csoportok szerinti) megítélésére szolgáló indexértékek és az adott pártok egyes időszakokban aktuális támogatottságának korrelációs egybevetésére került sor. Ahogy a táblázatok adataiból mindkét vonatkozásban kiderül, a szóban forgó összefüggések a legtöbb bevont kategória esetében igen magas pozitív értékeket érnek el, ezek – az alacsony elemszámok ellenére – mindkét viszonylatot tekintve néhány esetben szignifikánsnak (vagy a ,05 szintet megközelítőnek) bizonyultak (így az idősek, nyugdíjasok és a munkások kategóriái mind az idősoros, mind a keresztmetszeti viszonylatban, vagy a kisebbségké és az alsó rétegeké, szegényeké az utóbbi esetben). Bár a jelzett korlátok alapján ezeknek az összefüggéseknek az értelmezése mindenképpen körültekintést kíván, a szóban forgó csoportok egyenkénti és összesített létszáma maga is az észlelt érdekképviselet és a pártok támogatottsága közötti – legalábbis mindkét irányban meglévő – kapcsolat valós létezését sugallja. A címben és a bevezetésben jelzett összefüggésre is visszatekintve, ezek az eredmények is a politikai erők és közönségük közötti egymásra hangoltság – az előbbieik számára sem elhanyagolható – jelentőségére utalnak.

FÜGGELÉK

Az elemzésben felhasznált kérdőívblokkok és egyes alapmegoszlások a részvétel és képviselet vizsgálsorozat 2009-es második hullámából

RKÉ blokk 1. Most a hazai pártok közül négyről azt szeretném megkérdezni, hogyan látja, mennyire képviselik a különböző rétegek, társadalmi csoportok, mint például az értelmiség, a munkások stb. érdekeit. Ismét az iskolai osztályzatoknak megfelelően értékeljen: 5-öst adjon, ha véleménye szerint a szóban forgó párt igen erőteljesen képviseli, 1-est, ha egyáltalán nem képviseli az említett társadalmi csoport érdekeit. Kezdjük az MSZP-vel. Tehát mennyire képviseli az MSZP az értelmiség érdekeit? És a(z)...

	Igen erőteljesen képviseli ↔ Egyáltalán nem képviseli					9	X
	5	4	3	2	1		
1. ...értelmiség érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
2. ...munkások érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
3. ...vállalkozók érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
4. ...bérből és fizetésből élők érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
5. ...fiatalok érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
6. ...idősek, nyugdíjas népesség érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
7. ...társadalmi elit, a vezető rétegek érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
8. ...középrétegek érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
9. ...alsó rétegek, szegények érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
10. ...kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X
11. ...határon túli magyarok érdekeit?	5	4	3	2	1	9	X

RKÉ 2. És mennyire képviseli a **Fidesz** az értelmiség érdekeit...

RKÉ 3. Most nézzük az **SZDSZ-t**, mennyire képviseli...

RKÉ 4. És végül az **MDF-et**...

RKÉ 5. Ezeken a kártyalapokon 1. KÁRTYACSOMAG az előbbi kérdésben szereplő rétegek, a választópolgárok különböző csoportjai szerepelnek.

1. Most arra szeretném kérni, hogy válassza ki közülük azt a hármat, amelyet saját magához különösen közelinek tart.

MIUTÁN VÁLASZTOTT: És ezek közül melyiket tartja saját magához a legközelebbinek?

	Legközelebbi (1 db)	Különösen közelebbi (2 db)	Nem választotta	9	NT
1. Értelmiség	3	2	1	9	X
2. Munkások	3	2	1	9	X
3. Vállalkozók	3	2	1	9	X
4. Bérből és fizetésből élők	3	2	1	9	X
5. Fiatalok	3	2	1	9	X
6. Az idősök, nyugdíjas népesség	3	2	1	9	X
7. A társadalmi elit, a vezető rétegek	3	2	1	9	X
8. A középrétegek	3	2	1	9	X
9. Az alsó rétegek, szegények	3	2	1	9	X
10. A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	3	2	1	9	X
11. A határon túli magyarok	3	2	1	9	X

V blokk 3. Önt és családját eddig mennyire érintették a hazai gazdaság jelenlegi problémái?

Kérem, válassza ki a +4. KÁRTYACSOMAG-ban felsoroltak közül, ha Önt és családját (családja valamely tagját) az elmúlt néhány hónapban érintették ilyen gondok:

A KIVÁLASZTOTTAK KÖZÜL És vannak-e ezek közt olyanok, amelyek súlyosan érintették Önt és családját? (alapmegoszlás százalékban, N = 2000)

	Súlyosan érintette	Érintette	Nem érintette	NT	
1. Munkahely elvesztése	17,4	9,5	69,9	3,2	X
2. Kereset, egyéb járandóság, jövedelemcsökkenés	32,2	32,8	31,7	3,3	X
3. A megélhetési költségeknek a jövedelemnél nagyobb emelkedése	39,5	38,6	18,7	3,2	X
4. Valamilyen szociális juttatás, kompenzáció csökkenése (elvesztése)	12,5	19,0	65,1	3,4	X
5. Valamilyen helyi ellátás, önkormányzati juttatás megszűnése	4,8	7,2	84,7	3,3	X
6. Valamilyen adó (illeték) emelkedése (belépése)	6,2	15,7	74,5	3,6	X
7. Romló hitelfelvételi lehetőségek	6,1	12,3	78,2	3,5	X
8. Emelkedő devizahitel-törlesztés	15,8	11,5	69,1	3,6	X
9. Romló vállalkozási lehetőségek	4,8	10,2	81,5	3,5	X
10. Egyéb, éspedig...	,4	,7	93,3	5,6	X

V blokk 4. És hogyan gondolja, a következő egy-két évben Önt és családját melyek érinthetik a felsoroltak közül? Kérem, most ezeket válassza ki a KÁRTYACSOMAG-ban felsoroltak közül.

A KIVÁLASZTOTTAK KÖZÜL És vannak-e ezek közt olyanok, amelyek súlyosan érinthetik Önt és családját? (alpmegoszlás százalékban, N = 2000)

	Súlyosan érintheti	Érintheti	Nem érintheti	NT	
1. Munkahely elvesztése	26,9	22,3	46,1	4,7	X
2. Kereset, egyéb járandóság, jövedelem csökkenése	37,2	39,2	19,6	4,0	X
3. A megélhetési költségeknek a jövedelemnél nagyobb emelkedése	45,4	36,1	14,4	4,1	X
4. Valamilyen szociális juttatás, kompenzáció csökkenése (elvesztése)	17,9	23,4	54,6	4,1	X
5. Valamilyen helyi ellátás, önkormányzati juttatás megszűnése	7,5	12,1	76,0	4,3	X
6. Valamilyen adó (illeték) emelkedése (belépése)	14,9	28,1	52,6	4,4	X
7. Romló hitelfelvételi lehetőségek	8,3	15,8	71,6	4,3	X
8. Emelkedő devizahitel-törlesztés	14,2	13,3	68,2	4,2	X
9. Romló vállalkozási lehetőségek	7,2	10,8	77,6	4,4	X
10. Egyéb, éspedig...	91,3	1,9	,6	6,3	X

V blokk 5. Melyiket mondaná? Ön és családja most gond nélkül megélnék, jól megélnék, beosztással kijönnek, az utolsó fillérig be kell osztaniuk a pénzt vagy még úgy se tudnak megélni? VÁLASZLAP (alapmegoszlás százaléokban, N = 2000)

	Gond nélkül megélnék	Jól megélnék	Beosztással kijönnek	Utolsó fillérig be kell osztaniuk a pénzt	Még így sem tudnak megélni	NT	
1. Most	,6	4,0	41,3	46,3	7,5	,3	X
2. Egy évvel ezelőtt	1,8	16,7	56,8	22,6	1,7	,4	X
3. Úgy tíz évvel ezelőtt	12,7	45,8	34,6	4,4	,4	2,1	X
4. Egy év múlva	,8	3,3	27,8	37,2	15,8	15,1	X
5. Úgy tíz év múlva	3,4	12,4	22,6	14,6	9,0	38,1	X

O3 blokk 1. KÁRTYACSOMAG Most arra szeretném kérni, hogy néhány konkrét területen hasonlítsa össze a mostanit az 1990 előtti rendszerrel, olyanokkal kapcsolatban tehát, amelyeket ezek a kártyák tartalmaznak.

Kérem, a kártyákat rakja szét három csoportba! Az egyikbe azokat rakja, amelyekről úgy gondolja, hogy összességében a mostani, a másikba azokat, amelyekről úgy látja, hogy az 1990 előtti rendszer teljesítménye volt jobb mindent egybevéve, míg a harmadik csoportban azokat hagyja, amelyek esetében nem lát komolyabb különbséget a két rendszer között. (Alapmegoszlás százalékban, N = 2000)

	A mostani jobb	Az 1990 előtti volt jobb	Nem lát komoly különbséget	99- X-
1. A hatóságoknak a polgárokhoz való viszonya	23,5	38,4	30,8	7,4
2. A korrupció mértéke	9,0	57,8	26,8	6,4
3. A szegények száma	7,8	75,4	11,6	5,2
4. A társadalmi felemelkedés lehetősége	27,4	45,2	20,7	6,7
5. A törvényesség megtartása	12,5	58,9	22,7	6,0
6. Az egyén méltósága	21,0	47,1	24,7	7,3
7. Általános társadalmi hangulat	7,6	71,6	15,6	5,2
8. Áru- és szolgáltatáshiány, áruválaszték	73,2	13,4	9,0	4,5
9. Életszínvonal	28,5	53,9	12,4	5,2
10. Gazdasági fejlődés	31,8	44,9	16,8	6,5
11. Közbiztonság	8,9	72,8	14,0	4,3
12. Külföldi utazások lehetősége	74,0	11,3	9,1	5,7
13. Munkalehetőségek, foglalkoztatottság	7,9	81,2	6,8	4,1
14. Társadalmi igazságosság	13,2	51,7	28,3	6,8
15. Technikai fejlődés	73,1	10,2	11,8	4,9
16. Véleménynyilvánítás, sajtószabadság	63,0	13,0	18,5	5,6

F1. TÁBLÁZAT

**Az egyes pártok érdek-képviselési tevékenységének
értékelési dimenziói 2009-ben, szerkezetfeltáró elemzés**
(rotált főkomponens-elemzés, első három komponens N= 1275)

	Komponens		
	1. Koalíciós érdekképv.	2. Fidesz- érdekképv.	3. Elit, vezető rétegek fókusz
SZDSZ – Az alsó rétegek, szegények érdekeit mennyire képviseli?	,826		
SZDSZ – A fiatalok	,800		
SZDSZ – A bérbol és fizetésbol élok	,790		
SZDSZ – A munkások	,776		
SZDSZ – Az idosek, nyugdíjas népesség	,765		
MSZP – A fiatalok	,746		
MSZP – Az alsó rétegek, szegények	,731		
MDF – Az alsó rétegek, szegények	,723		
MSZP – A bérbol és fizetésbol élok	,718		
MSZP – A munkások	,717		
MDF – A munkások	,711		
MDF – A bérbol és fizetésbol élok	,710		
MDF – A fiatalok	,706		
MSZP – Az idosek, nyugdíjas népesség	,690		
MDF – Az idosek, nyugdíjas népesség	,664		
SZDSZ – A határon túli magyarok	,605		
MDF – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	,604		
SZDSZ – A középrétegek	,603		
MDF – A határon túli magyarok	,593		
MSZP – A középrétegek	,551		,417
SZDSZ – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	,543		
MSZP – A határon túli magyarok	,539		
SZDSZ – A vállalkozók	,533		,454

AZ F1. TÁBLÁZAT FOLYTATÁSA

	Komponens		
	1. Koalíciós érdekképv.	2. Fidesz- érdekképv.	3. Elit, vezető rétegek fókusz
MDF – A vállalkozók	,530		,434
MDF – A középrétegek	,521		,441
MSZP – A vállalkozók	,519		
MSZP – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	,424		
Fidesz – A bérből és fizetésből élők		,884	
Fidesz – Az alsó rétegek, szegények		,875	
Fidesz – A munkások		,851	
Fidesz – Az idosek, nyugdíjas népesség		,844	
Fidesz – A fiatalok		,797	
Fidesz – A középrétegek		,739	
Fidesz – A vállalkozók		,718	
Fidesz – A kisebbségek, cigány/roma		,677	
Fidesz – A határon túli magyarok		,611	
Fidesz – Értelmiség		,569	,405
SZDSZ – A társadalmi elit, vezető rétegek			,752
MDF – A társadalmi elit, a vezető rétegek			,742
MSZP – A társadalmi elit, a vezető rétegek			,668
MDF – Értelmiség	,400		,621
SZDSZ – Értelmiség			,610
Fidesz – A társadalmi elit, vezető rétegek			,518
MSZP – Értelmiség	,409		,429

F2. TÁBLÁZAT

A négy párttal kapcsolatos értékelések rangkorrelációs mátrixa
(Spearman's rho)

	Fidesz	SZDSZ	MDF
MSZP	,433	,825(**)	,626(*)
	,184	,002	,040
Fidesz		,536	,752(**)
		,089	,008
SZDSZ			,756(**)
			,007

* $p > 0,01$, ** $p > ,001$ szign.

F3. TÁBLÁZAT

**A különböző társadalmi-demográfiai csoportok
észlelt érdekképviseletének dimenziórajzolata 2009-ben,
a pártokra aggregált adategyüttes alapján**
(főkomponens-elemzés)

Társadalmi-demográfiai csoportok mint az értékelés alapjai	Komponens	
	1	2
Alsó rétegek, szegények	,999	
Fiatalok	,997	
Bérből és fizetésből élők	,994	
A határon túli magyarok	,993	
Munkások	,990	
Idősek, nyugdíjasok	,972	
Középrétegek	,970	
Vállalkozók	,969	
Értelmiség	,896	
Kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	,837	,541
Társadalmi elit, vezető rétegek		,990

F4. TÁBLÁZAT

**Az érdek-képviseleti tevékenység megítélésének
az egyes felvételek közt eltelt idővel való összefüggése**
(Pearson's R)

Társadalmi-demográfiai csoportok mint az értékelés alapjai		Idotartam
Értelmiség	Pearson-korr.	-,574
	Szign.	,065
Munkások	Pearson-korr.	-,450
	Szign.	,164
Vállalkozók	Pearson-korr.	-,516
	Szign.	,104
Idosek, nyugdíjasok	Pearson-korr.	-,470
	Szign.	,145
Fiatalok	Pearson-korr.	-,266
	Szign.	,524
Alsó rétegek, szegények	Pearson-korr.	-,441
	Szign.	,322

F5. TÁBLÁZAT

A bizonytalanok vélekedései a négy párt érdek-képviselési szerepéről
(átlagos indexértékek 2009-ben, n = 530)

Társadalmi- demográfiai csoportok mint az értékelés alapjai	Az érdek-képviselési szerepe			
	Az MSZP	A Fidesz	Az SZDSZ	Az MDF
Értelmiség	48,4	55,0	51,5	49,2
Munkások	31,1	39,6	25,5	29,1
Vállalkozók	39,4	49,6	42,1	42,4
Bérből és fizetésből élok	28,8	41,4	28,1	33,0
Fiatalok	28,5	51,8	31,1	32,2
Idősek, nyugdíjasok	33,4	39,7	27,7	31,7
Társadalmi elit, vezető rétegek	66,5	60,8	59,9	55,7
Középrétegek	38,6	46,7	34,8	41,2
Alsó rétegek, szegények	26,2	36,9	24,0	26,6
Kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	40,9	46,3	36,4	29,2
A határon túli magyarok	31,1	59,1	27,3	34,3

F6. TÁBLÁZAT

**Észlelt érdekképviselet két kiemelt szempont alapján
a Jobbikkal rokonszenvezők és nem rokonszenvezők körében**
(átlagos indexértékek 2009-ben)

	A Jobbikkal nem rokonszenvezők	Rokonszenvezők (5–7 pont)	Összes
MSZP – A társadalmi elit, a vezető rétegek érdekeit mennyire képviseli?	66,5	75,6	67,9
MSZP – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekeit mennyire képviseli?	38,8	44,8	39,8
Fidesz – A társadalmi elit, a vezető rétegek érdekeit mennyire képviseli?	62,6	62,5	62,6
Fidesz – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekeit mennyire képviseli?	49,9	56,0	50,8
SZDSZ – A társadalmi elit, a vezető rétegek érdekeit mennyire képviseli?	61,6	68,8	62,7
SZDSZ – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekeit mennyire képviseli?	36,1	40,7	36,8
MDF – A társadalmi elit, a vezető rétegek érdekeit mennyire képviseli?	56,3	57,6	56,5
MDF – A kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség érdekeit mennyire képviseli?	31,2	36,6	32,1

F7. TÁBLÁZAT

**A magukat az egyes társadalmi-demográfiai csoportokkal
azonosítók aránya az (első vagy további) említések rangsorában,
2009-ben**
(százalékban)

	1. helyen választotta (legközelebb érzi magához)	Választotta, közel érzi magához	Nem választotta
Bérből és fizetésből élők	25	35	39
Munkások	13	35	53
Fiatalok	17	27	57
Idősek, nyugdíjasok	21	17	58
Középrétegek	5	30	62
Alsó rétegek, szegények	5	19	76
Értelmiség	6	12	79
Vállalkozók	4	8	87
Kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	2	2	94
A határon túli magyarok	0	2	96
Társadalmi elit, vezető rétegek	0	1	98

F8. TÁBLÁZAT

**Az érdek-képviseleti klasztertipológia összefüggése
az alapját képező komponensekkel**
(faktorszórátlagok)

Érdek-képviseleti klasztertipusok		1. Koalíciós érdek- képviseleti dimenzió	2. A Fidesz érdek- képviseleti dimenziója	3. Az elite, vezető rétegekre fókuszáló érdek-képviseleti dimenzió
Kritikus (elitfókusz)	átlag	–,24	–,20	1,02
	N	461	461	461
Fidesz- szimpatizáns	átlag	–,99	1,06	–,61
	N	236	236	236
Lojális	átlag	,91	,18	–,30
	N	478	478	478
Kiábrándult	átlag	–,56	–1,55	–1,17
	N	157	157	157
Összes	átlag	,00	,00	,00
	N	1332	1332	1332

F9.1. TÁBLÁZAT

Az egyes csoportok észlelt párt-érdekképviselete és az adott pártok támogatottsága közti összefüggés 2009-ben valamennyi vizsgált csoport és négy párt (MSZP, Fidesz, SZDSZ, MDF) adatai alapján

		Pártpreferencia („most vasárnap...”)
Értelmiség	Pearson-korr.	,711
	Szign.	,289
Munkások	Pearson-korr.	,915
	Szign.	,085
Vállalkozók	Pearson-korr.	,797
	Szign.	,203
Bérből és fizetésből élők	Pearson-korr.	,856
	Szign.	,144
Fiatalok	Pearson-korr.	,876
	Szign.	,124
Idősek, nyugdíjasok	Pearson-korr.	,937
	Szign.	,063
Társadalmi elit, vezető rétegek	Pearson-korr.	,299
	Szign.	,701
Középrétegek	Pearson-korr.	,848
	Szign.	,152
Alsó rétegek, szegények	Pearson-korr.	,898
	Szign.	,102
Kisebbségek, köztük a cigány/roma népesség	Pearson-korr.	,968
	Szign.	,032
A határon túli magyarok	Pearson-korr.	,879
	Szign.	,121

F9.2. TÁBLÁZAT

Az egyes csoportok észlelt párt-érdekképviselete és az adott pártok támogatottsága közti összefüggés három időpont (1993, 1997–1998, 2009) és négy párt (MSZP, Fidesz, SZDSZ, MDF) adatai alapján

		Pártpreferencia („most vasárnap...” kérdés alapján)	
Spearman's rho	Értelmiség	Pearson-korr.	,200
		Szign.	,555
	Munkások	Pearson-korr.	,603
		Szign.	,050
	Vállalkozók	Pearson-korr.	,305
		Szign.	,361
	Idosek, nyugdíjasok	Pearson-korr.	,642
		Szign.	,033

IRODALOM

- Angelusz Róbert 2000. *A láthatóság görbe tükrői*. Budapest, Új Mandátum.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 1991. *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 2000. *Pártok között szabadon*. Budapest, Osiris.
- Converse, Phillip E.–Pierce, Roy 1986. *Political Representation in France*. Cambridge (MA), Harvard University Press.
- Enyedi Zsolt 2011. Politikai képviselet és intézményi alternatívák – a polgárok és a politikusok attitűdjeinek tükrében. In Tardos Róbert–Enyedi Zsolt–Szabó Andrea (szerk.). *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMKA. 245–265.
- Schmitt, Hermann–Thomassen, Jacques (szerk.) 1999. *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford (NY), Oxford University Press.
- Kolosi Tamás–Szelényi Iván–Szelényi Szonja–Western, Bruce 1991. Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában. *Szociológiai Szemle*, 1. (1.), 5–34.
- Knutsen, Oddbjørn 2011. Strukturális hatások, társadalmi koalíciók, pártválasztás Magyarországon. In Tardos Róbert–Enyedi Zsolt–Szabó Andrea (szerk.). *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMKA. 119–157.
- Laumann, Edward O.–Pappi, Franz U. 1976. *Networks of Collective Actions*. New York, Academic Press.
- Papp Zsófia 2011. A választókerület helye a magyar parlamenti képviselők szerepfelfogásában. In Tardos Róbert–Enyedi Zsolt–Szabó Andrea (szerk.). *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMKA. 291–312.